دیمانەی پرۆفیسۆر د. وریا عمر امین

سازدانی : د. محەممەد خدر مەولوود

پێشەکی

پرۆفیسۆر د. وریا عومەر ئەمین کەسایەتییەکی گەورەی ئەکادیمی و ئەدەبی و ڕۆشنبیری و ڕوناکبیریی کوردستانە. زیاتر لەنیو سەدەیە لە بواری زمان و ئەدەب و شیعر و فەلسەفە و فەلەک و مێژوودا خزمەت دەکات و خاوەنی شاخەرمانێک داهێنان و بەرهەمی ڕەسەنە.

پرۆفیسۆر دکتۆر وریا عومەر ئەمین جگە لەوەی زانایێکی توانایە ، پیاوێکی هێمن و کەمدووە ، هەرگیز لە خۆی نادوێت و باسی خۆی ناکات . خاکە ڕایی و لەخۆبوردەیی لەخۆنەدوان و خۆنەویستی ، چەند سیفەتێکن (وریا عمر امین) یان پێ دەناسرێتەوە.

لەبەر ئەو هەموو بەخششانەی د. وریا عومەر ئەمین ، وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوانی کوردستان لە ڕۆژی چوارشەممەی ڕێکەوتی ٣٠ ی ئاداری ٢٠١٦ ڕێوڕەسمێکی شکۆداری ڕێزلێنانی بۆ سازدا.

یەکسەر دوای ڕێزلێنانەکە داوام لە د. وریا کرد دیمانەییێکی لەگەڵدا ساز بدەم بەڵکو وەڵامی هەندێ پرسیارمان بۆ بداتەوە کە زۆر لەبارەیەوە دەکرێ و هەندێ لایەن لە ڕووە تایبەتییەکانی ژیانی خۆی بخاتە ڕوو. ..وا بوو د. وریا بەوپەڕی دڵفراوانییەوە ئامادەیی خۆی پێشان دا..و.. لە ڕۆژی (یەکشەممەی ٣ نیسان ٢٠١٦) لە سەرۆکاتیی بەشی ڕاگەیاندنی زانکۆی جیهان ، کە خۆی ئەندامی

بۆردەکەیێتی و لە دامەزرێنەرەکانیەتی ، سێ ڕۆژ دانیشتین و بە ڕاشکاوی وەڵامی هەموو پرسیارەکانی دامەوە.

دیمانەکەم پێشکەش بە (گۆڤاری ڕامان) کرد بۆ بڵاوکردنەوەی. دوای ٦ شەش مانگ چاوەڕوانی و دوای دەرچوونی (٥ ژمارە) کە لێم پرسین پێم ڕاگەیێنرا کە دیمانەکە لە (ڕامان) دا بڵاو ناکەنەوە لەبەر بارودۆخی گۆڤارەکە. ئەوە وەک نامێلکەییێک پێشکەشتانی دەکەم... لەگەڵ ڕیزم

د. محەممەد خدر مەولوود

سەرۆکی بەشی ڕاگەیاندن – زانکۆی جیهان

٢٢ - ٩ - ٢٠١٦

دیمانەکە

لە سەرەتای دیمانەکەدا گیرم خواردبوو نەم دەزانی چۆن و لە کوێوە لەگەڵ د. وریادا دەست پێ بکەم ؟ فریشتەی داهێنانی شیعری فریام کەوت ، بۆیە وام بە باش زانی د. وریا وەک شاعیرێک لەگەڵیدا لە شیعرەوە دەست پێ بکەم. و وتم:

.

***شیعر پانتاییەکی زۆری لە جیهانی د. وریا عومەر ئەمیندا داگیر کردووە..یەکەم بەرهەمی بڵاوکراوەتان شیعر بوو ، زیاتر لە نیو سەدە بەر لە ئیمڕۆ..زۆر حەزدەکەم ئەم دیمانەیە وەک شاعیرێک بە جیهانی شیعر دەست پێ بکەین .**

ـ سوپاستان دەکەم .. ئارەزووی خۆتانە .. منیش وام پێ خۆشە...مەحموود زامداری ڕەحمەتیت هێنایە بیرم کە دەیگوت (وریا هەم دەشعرێنێ ...هەم دەعلمێنێ) ..فەرموو.

.

***یەکەم پرسیارم ئەوەیە..دوای ئەم هەموو ئەزموونەتان لە شیعر و ئەدەبدا پێناسینتان بۆ شعر چییە؟**

– ـ شیعر جوانترین و ناسکترین و ڕەوانترین و بەرزترین و بەهێزترین شێوەکانی دەربڕینی بیر و خۆشەویستی و پەروەردەیی و ڕۆشنبیرییە. هێز و ئازادی و سەربەستیی وشە و داهێنانە. سیماییێکی سەرەکیی پێکهێنانی نەتەوەییە ، ئاڵا و زمانی یەکگرتووی مرۆڤایەتییە. شیعر هەموو مرۆڤ لە ژێر کەپرێکدا کۆ دەکاتەوە و دەیکا بەیەک خێزان. هەست و نەست و ئاواتەکانی

دەخاتە ڕوو. ڕۆلێکی باڵای هەیە لە پتەوکردنی پەیوەندیی مرۆڤایەتی بەوەی کە هەموو مرۆڤ بەرەنگاری هەمان گرفتن . هەموو هاوبەشی هەمان پرس و هەستن . هەموو هاوئاوات و هاو سەرەنجامن ، هەموو قارەمانی هەمان داستانی بوون و ژیانن . هەر شتی جوانە دەچێتە ناو شیعرەوە..هەرگیز شوێنی ڕک و کین و جیاوازی و توندڕەوی و خۆپەرستیی ناچیتێ.. شاعیران جوانی و مرۆڤایەتی و خۆشەویستی و گەشبینی لە دڵ و دەروونداا دەڕوێنن و ڕووە گەشەکەی ژیان دەخەنەڕوو و چەمکی مرۆڤایەتی پتەو دەکەن و دەچەسپێنن و سنوورەکان تێکدەشکێنن ، سارێژی زامەکان دەکەن.. شیعر بەلای منەوە گڕوگاڵی ژیانە.

.

*چۆن شیعری کوردیی دەبینیت؟

ــ شیعر پلە و پایە و گرنگییەتییەکی تایبەتیی لە بوونی ئێمەی کورددا هەیە. زۆربەی هەرە زۆری شاعیرانمان (لە خانییەوە تا ئیستا) پێشمەرگەی وشەی پیرۆزن ..هەمیشە لە سەنگەرە پێشەوەکانی بەرەکانی خەبات و تێکۆشاندا هەڵگری ئاڵای ئازادی و سەربەستین و پارێزەری زمانی کوردین ...

شیعری کوردی زمانی دەربڕینی عیشق وخۆشەویستیمانە بۆ خاکە شیرینەکەمان. چەکی بەهێزی تێکۆشانمانە دژی داگیرکەرانمان. زەنگی کاروانی خەباتمانە لە پێناو ئازادی و سەربەخۆییمان . چقڵی چاوی دوژمنانمانە . چریکەی بەرەبەیانی ئازادیمانە.. دەنگ و هاواری چەوساوەکانە بە ڕووی زۆرداران و ڕەنجخۆران و خۆفرۆشان . شیعری کوردی دەزگایێک و پەیمانگاییێکە بۆ دەرچوواندنی عاشقانی

کوردستان و خەباتکەران و تێکۆشەران. پارێزەری زمان و کەلتوور و مێژوو و مافی نەتەوایەتیمانە ... چرای ڕۆشنکەرەوەی بیرمانە ... تۆماری لاپەڕەکانی خەباتمانە.

***ڕات لە بارەی شیعری نوێوە.**

ـ سەرهەڵدانی شیعری نوێ پەیوەندیی بە پەرەسەندنی باری ڕۆشنبیری و مێژووییەوە هەیە.. شیعری نوێ ژانرێکی گرنگە شوێنی خۆی هەیە لە بوار و مێژووی ئەدەبی جیهانی و گەلاندا.. بەڵام بەلای منەوە ناتوانێ و نابێ جێگای شیعری ئاسایی بگرێ و لەناوی با. ئەوەی بە شیعری نوێ لەقەڵەم دەدرێ ، پەخشانە و بە شیعر موتوربە کراوە یا بە پێچەوانەوە . جیاوازیی نێوان شیعری نوێ و شیعری ئاسایی لەوەدایە شیعری نوێ تەنها یەک جار دەخوێنرێتەوە و زۆر کەم و بە زەحمەتی لەبەر دەکرێت کەچی شیعری ئاسایی بەردەوام دەخوێنرێتەوە و بە ئاسانی لەبەر دەکرێ و لە کۆڕ و گفتوگۆی ڕۆژانەدا هەمیشە ئامادەیە. ئیستاش شیعرەکانی خانی و جەزیری و جەواهیری و معلقات و متنبی و خەیام و شەکسپیر و شێللی و پۆشکین و فردەوسی و لامارتین و جەلالەددین ڕوومی و ...هەموو شاعیرە ڕەسەنەکانی جیهان بەردەوام وێردی سەر زارن و هەمیشە دەوترێن و دەوترێنەوە..کەچی شیعرە ئازادەکانی سەیاب و نازک مەلائیکە و شێرکۆ بێکەس و ئەدۆنیس و .. بە دەگمەن دێنە سەرزار و باس کردن. من بە هەزاران دێر شیعری کوردی و عەرەبی و فارسی و ئینگلیزی و تورکیم لە بەرە بەڵام ناتوانم یەک پارچە شیعری نوێ بە تەواوی لەبەر کەم ... کۆپلەی بچووک بچووک نەبێ کە وێنەی شیعریی ناسک دەگرێتە خۆ..ئەویش بیر دەچێتەوە.

بەلای منەوە دەبێ شاعیر سەرەتا مەشق لەسەر شیعری ئاسایی بکات تا زاڵ بێ بەسەر یاساکانی شیعر ئنجا بێتە سەر شیعری نوێ .. شیعری نوێ زۆر کەسی کردۆتە شاعیر بێ ئەوەی بەهرەی ڕاستەقینەی شیعریان هەبێ. شایانی باسە ئیستا زۆر لە شاعیرانی ئەمبەر و ئەوبەری جیهان شان بە شان نووسینی شیعری نوێ ، دەگەڕێنەوە سەر جۆری پێشووش.

.

***خۆت هیچ شیعری نوێت نووسیوە؟**

- بەڵێ دوو سێ پارچەم لە شیعری نوێ بڵاوبۆتەوە.

.

***دەتوانی نموونەییێکمان پێشکەش کەیت؟**

- ئەم شیعرەم کە بە ناونیشانی (دڵی سڕبووم) ە لە ساڵی ١٩٨٢ دا بڵاوکراوەتەوە.

لە بەر دەرگای...

بەهەشتی خۆشەویستی بووم

فریشتەی ئاواتی نێشتم

بە جێی هێشتم

بوونم تێکچوو

هەستم شێوا

زەردەخەنەم توایەوە

ڕێگەی بەرەو ناخم گیرا

ئیتر بۆ هیچ کچێکی تر

نەکرایەوە...

.....

سالّەهای سالّیش بەسەر چوو

خۆری لاویم خزی و کەوتە

دامێنی ئاسۆی ئاوابوون...

بەفری تەمەن سەریی پۆشیم

لەو سالّەهایەی بەسەرچوو

گەلێ جوانی زۆر لەو جوانتر

منیان خۆشویست

بەلاّم هەرگیز ...

وشەییێکیان لە من نەبیست

دلّیان خۆشکات

لەو سالّەهایەی بەسەرچوو

کاسەی گەنجی

هەرچییەکی تیابێ نۆشێم

بەلاّم هەرگیز

یەکتریمان نەبینیوە

من و خۆشیم

....

زۆر لەمێژە..

تامی ئازاری دلّداریم..نەچشتووە

زۆر لەمێژە

لەتاو دووریی خۆشەویستا

هیچ فرمێسکم نەڕشتووە

....

چەن حەزئەکەم

تووش بم..تووشی دڵڕفێنێ

هەستی سڕبووم ببووژێنێ

لە چاوما

کانیی فرمێسک بتەقێنێ

ئازارم با و بمسووتێنێ

بۆی بگریم و نەمدوێنێ

.

***یەکەم بڵاوکەرەوەتان شیعر بوو لە ساڵی ١٩٦٥ دا.. کێ بوون ئەو شاعیرانەی شاری هەولێر کە لەو سەردەمەدا دەتناسین و هاوڕێت بوون.؟**

ـ ئەو نووسەر و ڕۆشنبیر و شاعیرانەی ئەوسا هاوزەم بوون و پەیوەندیم لەگەڵیاندا هەبوو و بەردەوام یەکتریمان دەبینی سەعدوللا پەرۆش و عبدالله پەشێو و سامی شۆڕش و مەحمود زامدار و عبدالخالق سەرسام و نەوزاد یەحیا باجگر و عبدالله حداد و موخلیس یونس مستەفا و جەمیل ڕەنجبەر و ڕۆستەم باجەڵان و موحسین جوامێر و مەجید هێرش و زۆری تر کە ئیستا زۆریان جێ پەنجەیان لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیریدا دیارە و لە ڕیزی پێشەوەدان. هەروەها مدحت بێخەو و پیرباڵ مەحموود و مەلا مەسعوود بێبەش و عبدالرزاق بیمار و جاهید و حەبیب عەلی میرانی و هی ترم دەدی بە زۆری لای مامۆستا گیوی موکریانی لە چاپخانەکەیدا.

.

***لەو کتێبەتاندا کە بەناونیشانی (کوردستان في ضمير الجواهری) یە و زانکۆی جیهان لە ساڵی ٢٠١٥ بڵاوی کردۆتەوە.. ئاماری کۆی شیعرەکانی جەواهیری ئەنجام دەدەن..بۆچی ئەم جۆرە لێکۆڵینەوەیەتان لەبارەی شاعیرەکانی خۆمان پێشکەش نەکرد.**

- وەک ڕەخنەگرە عەرەبەکان لە بارەی ئەم کتێبەوە دەڵێن ، ئەم باسەی من ئاسۆییێکی نوێی لە بواری لێکۆڵینەوەی ئەدەبی عەرەبی کردۆتەوە..ئەنجامدانی ئەم جۆرە کارە بۆ شاعیرێکی وەک جەواهری ئاسان نییە چونکە شیعرەکانی یەکجار زۆرن و دەستنیشان کردنی بەحرەکانیان یەکجار زەحمەتە ... ئێمە شاعیری وا بەرهەم یەکجارزۆرمان نییە و دەست نیشان کردنی کێشی شیعری کوردی کارێکی زەحمەت و دژوار نییە.. هەر شاعیرێکی کورد بەدەستەوە بگریت بە دەپانزە ڕۆژ کارێکی وای بۆ ئەنجام دەدرێت..من دەمێکە کار لەسەر پرۆژەییێکی وا لە بارەی شاعیرە کوردەکان دەکەم و هی دەیان شاعیرم ئامادە کردووە .. تەواوی کەم بڵاوی دەکەمەوە ..هیوادارم نووسەر و ئەدەبدۆستە گەنجەکانیشمان ئەم ئەرکە بخەنە سەر شان و ئەمجۆرە کارانە ئەنجام بدەن.

من (جەواهیری) بە شاعیری خۆمان لە قەڵەم دەدەم ..کورد هەتا هەتایێ قەرزاری جەواهیرییە .. هیچ شاعیرێکی کورد نەیتوانیوە بەقەد جەواهیری و بە هێزی جەواهیری باسی کوردستان و تێکۆشانی گەلی کورد بکات و دەنگ و هاواری کورد بگەیێنێتە

هەموو جیهان...جەواهیری سەفیری کوردستانە لە هەموو وڵاتانی جیهان ...بۆیە هەرچییەکی بۆ بکەین هەر کەمە.
.

***هەندێ لە ڕەخنەگران گۆران و هەردی دەکەنە هاوسەنگ..لە کاتێکا هەردی شیعری یەکجار کەمی هەیە و گۆران زۆر..چۆن ئەمە هەڵدەسەنگێنیت؟**

- زۆری و کەمیی شیعر پێوانە نییە بۆ شاعیرییەتی شاعیر..هەر شاعیرێک بەدەستەوە بگریت دەبینی کە بە ژمارەییێکی کەم لە شیعرەکانی ناسراوە و ئەو ئاست و پلەیەی پێ بەخشراوە..بۆ نموونە پیرەمیرد بەرهەمدارێکی بە پیت بوو و کۆی شیعرەکانی چەن بەرگێک پێک دەهێنن کەچی زۆربەی هەرە زۆری خەڵکەکە و تەنانەت ڕۆشنبیرەکەش ، تەنها ئاگاداری سێ چوار پارچە لە شیعرەکانین ، بە تایبەتی سروودی (نەورۆز) ـەکەی و (سبەینێ بوو لەخەو هەڵسام ڕوانیم بەفرە بارییوە) و (ئەستێرە بەرزەکان)...دڵدار کە دیوانێکی تەواوی هەیە هەر بە (ئەی رەقیب) ـەکەی ناسراوە.. هەمان شت بەگوێرەی گۆران و هێمن و هەر شاعیرێکی تر هەر چەند شیعرێکیان بەرچاوە. ئەحمەد هەردی کە هەموو شیعرەکانی ناگەنە (٢٠٠) دێر..کەچی گۆران بە هەزاران دێری نووسیوە و هەر ژمارەییێکی کەمی شیعرەکانی بەرچاوە وەک (گوڵی خوێناوی) و (بووکێکی ناکام) و هیتر...گەر بهاتایە (هەردی) بەقەد گۆران شیعری هەبایە هەر بەوەندە دەناسرا کە ئیستا پێیان ناسراوە. هەر وەک وتم زۆری و کەمی پێوانە نییە بۆ شاعیرییەتی شاعیر. لە ئەدەبی گەلاندا شاعیر هەیە بە یەک پارچە شیعر گەیشتۆتە لووتکە

، كە لە ئەدەبی عەرەبیدا بە (شاعر الواحده) ناو دەبرێن. وەک (المنخل اليشكرى و دولقه بن العبد المنبجى و ابوالحسن على بن زريق البغدادى) و زۆری تر .. ئەمانە بە یەک پارچە شیعر گەیشتوونەتە لووتکە و چوونەتە ناو مێژووی ئەدەبی عەرەبییەوە ..

من هەرگیز گۆران و هەردی بە هاوسەنگ دانانێم..هەردی شاعیرێکی یەکجار بەرزە بەڵام بە قوتابیی گۆران دەشێ. گۆران دامەزرێنەری ڕێبازی شیعری نوێی کوردییە ، ڕۆڵی سەرەکیی هەیە لە نوێکردنەوەی شیعری کوردی لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا. هیچ نوێکردنەوییێک لە هەردیدا بەدی ناکرێت و زۆربەی شیعرەکانی هەردی لەسەر کێشی عەرووزیی عەرەبین. وەستایەتییەکەی لەوەدایە کە لەناو ئەو قاڵبە وشکانەی عەرووزیی عەرەبی شیعرە ڕۆمانتییەکانی بەوپەڕی ناسکییەوە دادەڕێژێت و دەردەبڕێت. هەردی شاعیری فرمێسک و ڕەشبینییە لە ناو قاوغی بێ ئومێدیی خۆیدا دەتلێتەوە و خاوەن پرس نییە. وەک بزانم هیچ شیعرێکی نیشتمانیی ئەوتۆی نیە و هیچ شیعرێکی نییە پەیوەندیی بە پرس و بیری مرۆڤایەتییەوە بێ.. بە پێچەوانەی گۆران کە شاعیرێکی شۆڕشگێری بیرمەندی مرۆڤایەتیی گەشبینی ئامانجداری بەگڕاچووە..ئەوەی مایەی سەرنجیشە هەردی سێ پارچە شیعری هەیە کە هەر یەکەی بە دوو قۆناغ تەواو کردووە ، ماوەی نێوان قۆناغەکان دەگاتە چل ساڵ. شیعر دەربڕینی هەستێکی ئانییە ، دەنگدانەوەی ئەو ساتە تایبەتییەیە تێیدا نووسراوە . جێی ئەو ماوەیە دوور و درێژەی تێدا نابێتەوە ..

.

***زۆر گەنج بێ ئەوەی هیچ بەهرەی شاعیرییان هەبێ شیعر دەنووسن و بڵاو دەکەنەوە ..ڕات چییە لەبارەی ئەمانەوە؟**

ـ بەلای منەوە ئەمە شتێکی یەکجار باش و تەندرووستە ..ئەبێ وابێ و هەر واش بووە. ئەمە دیاردەییێکی سروشتییە. هەموو کەس و گەنجێ ئەبێ هەوڵ بدات شیعر بنووسێ و خۆی تاقیکاتەوە..ئەگینا چۆن ئەگەر بەهرەی شاعیریی تێدابێ پێی دەزانێ؟ ..بەم دیاردەیەیە شاعیر خۆی دەدۆزێتەوە. لەو هەزارەهایەی کە لە هەر سەردەم و نەوەییێکدا هەوڵ دەدەن شیعر بنووسن دەپانزەییێکیان دەمیننەوە و دەبن بە لووتکە و پلەی دووەم و سێیەم و...ئەوانیتر دەڕەوێنەوە و دەتوێنەوە. شێخ ڕەزا دەڵێ (چونکە شاعیر زۆر بووە لەم عەسرەدا ... بۆتە حەشری نێرەکەر لەم حوجرەدا) کوان ئەو هەموو نێرەکەرانەی سەردەمی شێخ ڕەزا کە باسیان دەکات؟..ناوی چەندیان لێ ماوە و کێن؟. لە وڵاتە پێشکەوتووەکاندا ، هەر لە قۆناغی سەرەتاییەوە مامۆستاکان قوتابییان فێرە نووسین دەکەن داوایان لێ دەکەن شیعر و چیرۆک بنووسن و هەستی خۆیان بە نووسین و شیعر دەربڕن بە تایبەتی لە بۆنەکاندا ،وەک (ڕۆژی ڤەلەنتاین) و (یادی ڕۆژبوونیان) بۆ دۆزینەوەی بەهرەدارەکان. لای ئێمە گەر مێرمناڵێک شیعرێ بنووسێ گاڵتەی پێ دەکەن بەهرەداریش بێ دەمکوتی دەکەن..

من داوا لە هەموو گەنجێ دەکەم هەوڵ بدات شعر و خورپە و چیرۆک بنووسێ و خۆی تاقیکاتەوە... بەڵکوو ئەم بەهرەیەی تیا بێ.؟ ئەمە نەک هەر بۆ شیعر بەڵکوو بۆ هەموو بوارەکانی تریش.

کەسیش لە هیچ بوارێکا لە لووتکەوە دەسپێناکات...بە داخەوە ئێمە میللەتێکی بەهرەکوژین.

.

***شیعرەکانت هەموو لەبارەی جوانی و خۆشەویستی و سرووشتەوەیە..شیعری سیاسیت نییە؟**

- زۆربەی شیعرەکانم دەربڕینی جوانیی کوردستان و خۆشەویستیمە بۆی بەلای منەوە ئەمەش جۆرێکە لە شیعری سیاسی. لە سەردەمی ڕژێمی گۆڕبەگۆڕدا ئەوەی شیعرێکی سیاسیی دژی ڕژێم دانابا بە خاووخێزانەوە بنبڕ دەکرا...بۆیە شاعیرەکانمان بە زارەکی و دەسنووو بە ناوی نهێنییەوە شیعرەکانیان بڵاودەکردەوە..هەندێکیش لە شاعیرەکانمان بەناوی فەلەستین و تێکۆشانی گەلی فەلەستین ، کە وەک هێما بۆ کورد و کوردستان بەکاریان دەهێنا ، شیعریان دادەنا و لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی بەغدادا بڵاویان دەکردنەوە. زەلامەکانی ڕژێم هەستیان بەمە دەکرد و پێیان دەزانی و دەیانگوت (**عبالهم ما نفتهم..قصدهم من فلسطين هو كردستان؟)** واتا (وا دەزانن ئێمە ئێناگەین کە مەبەستیان لە فەلەستین کوردستانە)..

من ئەوسا شیعری سیاسیم دادەنا.. هەندێ دانەم لێ بە دەستی چەپ بە خواروخێچی دەنووسییەوە و بۆ هاوڕێیە نزیکەکانم دەخوێندەوە (وەک عبدالرزاق بيمار و ممتاز حەیدەری و د. کەمال مەزهەر و ..زۆری تر). دانەیێکم دەدا بە مامۆستا ممتاز حەیدەری بۆ پاراستنی لە ئێرشیفەکەیدا...یێکێ لەو شیعرانە لە بارەی ئەو (ندوە) یەوە بوو کە لە (١٩٨٨/٣/١٢) لەهەولێر دژی شوڕشی کورد لە لایەن ڕژێمەوە سازدرا. ژمارەیێکی زۆر ڕۆشنبیری کورد

بانگهێش و ڕاپێچ کرابوون. من یێکێ بووم لەوانەی داواکرابووم بچم..خۆم شاردەوە و نەچووم.. لێپێچینەوە و هەڕەشەیێکی زۆرم لەسەر لێ کرا و هاوڕێیان ئاگادارن..لەو نەدوەیەدا خوالێخۆش بوو شەهید (شاکر فەتاح) ڕاشکاوانە وتی (ئەم جۆرە جموجۆڵانەی دژی شۆڕشی کورد بێ ئەنجامە..کار لەکار ترازاوە..بۆ چارەسەرکردنی ئەمە ، ئێمە کۆ مەکەنەوە.. بڕۆن لەگەڵ سەرکردەکانی شۆڕش دانیشن... خەڵکەکە نەفرەتمان لێ دەکەن لەگەڵتاندا دانیشتووین.. هتد)..ئەنجامەکەی ئەوە بوو شاکر فەتاح گیرا و لەناوبرا..بەم بۆنەیەوە من ئەم چەن دێرەم نووسی:

لە نەدوەکەی شاری هەولێر

شاکر فەتتاح خۆی کرد بە شێر

دلێرانە دەریبڕی

جاشی بۆگەن..سەگی دڕی

مایەی سەرشۆڕیی میللەتی

نیشانەی نزمی و زیللەتی

(کەڵە جاشی) نەخوێندەوار

سوور هەڵگەڕا.. وەک گورگی هار

ئەمینەکان هەموو تۆقین

گوێیان وەک کەر کەوتە لەقین

تێگەیشتن کەمیان ماوە

گەورەکەیان خەیاڵ خاوە

گەر ملیۆن سەریش هەڵپاچێ

ئەم کوردە هەرگیز تیا ناچێ

شایانی باسە کە زەلامەکانی ڕژێم چوونە لای شاکر فەتاح لە بەندیخانە و داوایان لێ کرد لە قسەکانی پاشگەز بێتەوە تا لێی ببوورن..دلێرانە وتی.. (پاشگەز نابمەوە ..با ئەوەندە پیاو بن بەم تەمەنەم بمکوژن).

ئەو سیخوڕ و بەعسییە دۆڵژەنە کوردانەی بەغداد کە لە دامودەزگا ئەمنییەکاندا کاریان دەکرد و بۆ ڕژێم هەڵدەپەڕین و چاودێریی کوردەکانیان دەکرد وڕاپۆڕتیان لە سەر دەنووسین ، هەمووش ناسراو و زانراون کێن.. هەر کە سەدام ڕووخا یەکسەر ئاڵا و پەڕۆی زەرد و سەوزیان هەڵکرد و هەڵواسی و کردیان بە چەپڵەو شایی و وایان ڕادەگەیان کە هێللاری (خەتمائیلی) حیزبە کوردیەکان بوون لەناو حیزبی بەعسدا..ئەمەم لە (٢٠٠٣/٥/١٢) دا کرد بە شیعرێ بە ناونیشانی (گێڕگۆڕ) ـەوە و لە ڕۆژنامەی (بەدرخان) دا بڵاوکرایەوە. ئەمە یەکەم شیعری سیاسیی کوردییە دوای ڕووخانی سەدام:

تا دوا سەمموون..تا ئێسقانی بەعسی بوو
ڕاپۆڕتی لەسەر خوشکیشی نووسیبوو
ڕەشاش لە دەسیا بە جلی زەیتوونی
فیدای سەدام بوو بە دڵ و دەروونی
خۆی کورد و بۆ ئەم کوردکوژە دڵسۆز بوو
بە ڕادەیێ ئەنفالی لا پیرۆز بوو
سەر و سامان..هەرچییەکی کە هەیبوو
بەساقەی ساتێکی کاکە عودەی بوو
وای ئەزانی ئیتر هەتا هەتایێ

بۆی ئەمینێ..خواش دەرەقەتی نایێ

سەدام بەزی..ئەو یەکسەر گێڕی گۆڕی

وتی.. ئۆخەی... هەزار لەعنەت لە گۆڕی

ئەم خوێڕییە.. بوونگەنیوە.. دەبەنگە

لێمان بوو بە خەتمایل و پێشمەرگە

هەر وەک بڵێی نە بای دیبێ نە باران

کەوتۆتەوە فشەفش وەکو جاران

.

زۆربەی زۆری شیعرەکانم لەبارەی عیشق و خۆشەویستیمە بۆ کوردستان و جوانییەکەی..

.

***چ پارچە شیعرێکی خۆت کەلەهەموو شیعرەکانت زیاترت خۆش دەوێت؟**

ـ هەموویان وەک جگەرگۆشەمن .. ئەم دوو دێر شیعرەم کە لە کۆتایی بەهاری ساڵی ١٩٨٠دا دامناوە..ڕۆژ نییە نەیەتە بیرم و بۆخۆمی نەخوێنمەوە.تیایاندا دەڵێم:

کاروانی گوڵ وا خەریکە بار ئەکا

گیانم خۆزگە بە بەهاری پار ئەکا

کە هەموو ڕۆژ گوڵێکت بۆ ئەهێنام

ئێستاش نەک گوڵ .. هەر خۆشت نایێیتە لام

.

***دیارە بەستراوە بە یادیگارییەکی سەردەمی گەنجیت.**

ـ لەوانەیە

.

.*ئەی چ شیعرێکی شاعیرێکی ترت زۆر دێتە بیر؟

ـ یەکجار زۆرن بەڵام ئەم چەند دێرەی هێمن زوو زووە دێتەوە بیرم:

بەهار بوو فەسلی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بایە

درۆیە گەر وتوویانە بە خونچێکی بەهار نایە

بەرپیشی بۆزەوە سوجدەی دەبەم من بۆ جەماڵی تۆ

ئەدی بۆچی دەیانگوت ، دار کە پیر بوو تازە دانایە

...

***گەر داواتان لێ بکەم پارچە شیعرێکت پێشکەش بە خوێنەرانی ئەم دیمانەیە بکەیت..کام لە شیعرەکانت هەڵدەبژێریت؟**

ـ بە من بێ هەموو شیعرەکانم لێرە پێشکەش بکەم .. بەم دەمە ئەم پارچە شیعرەم هاتە بیر کە بە ناوی (خەم و ترس)ـەوەیە. سیماکانی تەسەووفی پێوە دیارە.

بێ تامی کرد... بوو بە چی هەر نەبڕایەوە

ئەم دڵەی من ئاسنیش با ئەتوایەوە

لەتاو تۆیە هەرگیزاوگیز داناکەسێ

دابین نابێ..بە هیچ شتێ بە هیچ کەسێ

ئاگادارنیت سەردەمێکە بۆت وەک شێتم

لە هەرکوێ بم... لێت ئەگەڕێم چاوەڕێتم

خەم و تاڵیت لوتکەی خۆشی و شیرینیمە

هەنسکی هەناسەساردیم ...گۆرانیمە

گڕی سۆزت دڵی تاری ڕووناک کردووم

هۆشی چنراو بە مەراقی بێ باک کردووم

ئاواتێکی و ئەترسم ڕۆژێ بتگەمێ

لە ئاسمانی سامالْتا ببمە تەمێ

***شیعرێکی تر..**

ـ ئەم چوارینانەم کە بە ناوی (لە چرۆکانی دارستانی دڵم) ـە پێشکەش دەکەم:

لەگەڵمای و بیرت ئەکەم

لە دڵتام و بۆت ئەسووتێم

بەقەد مەنگیی سەرنجەکەت

لێت دڵنیام و ئەترسێم

****

پشکۆی سۆزی کوورەی دڵم

کەوتۆتە بەر بای باوەشێن

کێوەکانی خەمم یەک یەک

ئەهەژێن و هەڵئەوەشێن

****

ئاگرێکەو تێم بەربووە

خۆشە بەقەد ئازارەکەی

لافاوێکەو ڕامئەماڵێ

شەپۆلە شێت و هارەکەی

****

ماسییەکی ناو دەریام و
عەودالّی چۆڕە ئاوێکم
لەناو سەد داوی ورد دام و
خەریکی داو و ڕاوێکم
*****
بەقەد دووریت نزیکم لێت
بەقەد نزیکیت دووری لێم
سێبەری تۆم لێت ڕائەکەم
لێم ڕائەکەیت کە لە دووت دێم
****
من بارانم ... (تۆ) ی هەور بووم
ئەبمەوە تۆ...ئەبیەوە من
نازانین کاممان کاممانین
من لە تۆ ون تۆ لە من ون
****
من تاریکیم...تۆ ڕووناکییت
من شەوم و تۆ مانگمی
مەزنیت بە سایەی منە
کە لە ڕۆژا هەڵدێی گومی
****
من دەریام و تۆ ڕۆخمی
من بە تۆ هەم ...تۆ بە من هەی
ببی ئەبم ..نەبم نابی

خۆت نامینێی لە ناوم بەی

****

من درەختم تۆ ڕەگمی

تۆی سەرچاوەی بوون و سەوزیم

کەچی منم دیار ، تۆ گومی

تۆی لە نزمی و.. من لە بەرزیم

****

تۆ ڕەشەبای من پووشێکم

بۆ کوێت بوێ بۆ وێم ئەبەی

نە من لە تۆ دەرباز ئەبم

نە تۆ ئەتوانی بەرمدەی

.

***دوای ئەم هەموو ئەزموونە دوور و درێژە .. چۆن لە ژیان گەیشتیت؟**

– زستانی ساڵی ٢٠١٣ بوو ، ڕۆژێکیان لەسەر لێواری شادۆڵی خەرەنددا وەستابووم .. سەرسام و ئەبڵەقی ئەو جوانی و مەزنی و نهێنییە بووم..لە پڕ بەرچاوم تاریک بوو ... لەپڕ هەستم بە نەمان کرد.. کشامە دواوە و لەسەر بەردێکدا دانیشتم و ئەم چەن دێرەم بۆ هات... تێیدا تا ڕادەیێک وەڵامی ئەم پرسیارەتان دەداتەوە ، کە دەڵێم:

لەسەر لێواری خەرەندی نەمان وەستاوم

ئیستاکەنا ئیستا لە پڕ ئەنووقێ چاوم

لەخەزانی تەمەن دام و چیی وام نەماوە

لە سەرسامی و بێ ئومێدی و کەسەر بەولاوە

کەل و پەلی خۆم تێک ئەنێم..تەواوبوو گەشتم

بە ژیانێکدا وڕی کردم .. تێی نەگەیشتم

لە ڕۆشنایی بوونی لێڵدا تارماییێک بوو

لە تاریکستانی نەبووندا برووسکەییێک بوو

گڕێ بوو لەپڕ دامرکا.. گوڵێ بوو وەری

چی بوو ئەمە وا سەیر هات و وا زوو تێپەڕی !؟

لەو کاتەدا د. دیار عەلی کەمال لەگەڵمدا بوو..ئەو کاغەز و قەلەمەی شیعرەکەم پێ نووسی لەمم وەرگرت.یەکەم کەس بوو ئەم شیعرەی بیست.

.

* گەشبینیت یا ڕەشبینیت ؟

ــ لە شیعرێکمدا کە بە ناونیشانی (چەن تابلۆییێکی داستانی چلەی ژیانم) دایە ، نامەییێکە بۆ منالیم باسی تالی و ناخۆشیی ژیانم دەکەم و بەم دێرە دەسپێدەکەم :

ئەی منالیم ..ئەی بەهەشتە زەوتکراوەکەم

ئیستاش بە کوڵ بۆت ئەگریم و شینت بۆ ئەکەم

....

شیعرەکە نەختێ درێژە ..چەند دێرێکی لێ هەڵدەبژێرم:

ئەی منالیم .. ئەی دۆزەخی هەناسە ساردیم

تۆ بەهەشت بووی لەچاو ئەوەی لەدوای تۆدا دیم

ڕۆژەکانم هەموو خۆزگەن بە ڕۆژانی تۆ

بە شەوانی پڕ هەژان و ڕووگرژانی تۆ

.....

ئیستاش ئا بەم هەستەی وشکم.. بەم دڵەی پیرم

ناخی ناخم ڕائەچەنێ کە دێیتە بیرم

تا لە دوا دێرەکانیدا دەڵێم:

لەگەڵ ئەوەی ژیانم هەمووی تاڵی و ترشی بوو

بە گەشبینی و زەردەخەنە ڕووی خۆم پۆشیبوو

ژەهراوم پێشکەش بکرابا، ئەمکرد بە شەکراو

گریانم کردە گۆرانی ، فرمێسک بە گوڵاو

...

ئاسۆی تارم بە ئەستێرەی گەش گەش چنیبوو

لەو شوێنە خۆم ئەدۆزیەوە لووتکەی ونی بوو

.....

واتا سەرەڕای کارەساتاویی ژیانم .. پێدەچێت مرۆڤێکی گەشبین بم.

.

***ئەم شیعرەت بڵاو کردۆتەوە؟**

ـ بەڵێ ئەمەو هەموو ئەو شیعرانەی بۆم خوێندیتەوە هەموو لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا بڵاوبوونەتەوە. بەڕێز (بەدران ئەحمەد حەبیب) داوای لێ کردم کۆیان کەمەوە و وەک کتێب لە دەزگای ئاراس بە چاپی بگەیێنێ. وابوو بەشێکیان لە ساڵی (٢٠٠٧) دا بە ناونیشانی (سەیرانێکی شیعرستان) ـەوە بڵاوکرایەوە.

.

***پێناسینت بۆ بەختەوەری.**

ـ بەختەوەری بەو چەمکەی ئێمە لێی دەگەین هەرگیز بوونی نییە. (ڤۆلتێر) کە فەیلەسووفێکی فەڕەنسییە دەڵێ (ئێمە هەرگیز ناژین ، هەمیشە بە ئاواتەوەین بژین).. مرۆڤ هەر بە سروشت بوونەوەرێکی تلاوەیە (شەقی) یە لە هەر بارێک و پلە و پایەییێکدا بێت هەرگیز لە گەڵ واقیع و خودی خۆی ناگونجێ. هەرگیز ئۆقرە ناگرێ ، دابین نابێ ، داناسەکێ . لە ترس و سامناکییەکی بەردەوامدایە. برسی نییە لە برسێتی دەترسێ ... نەخۆش نییە لە نەخۆشی دەترسێ ... هەیەتی لە نەبوونی دەترسێت... ئازووقەی دە ساڵەی داگرتبێ بیر لە هی کوڕەزاکانی دەکاتەوە... ئەم سروشتەی وای کردووە هەمیشە بتلێتەوە. گەر لە ڕوانگەییێکی ترەوە سەیری ئەم لایەنەی هەست و ژیانی مرۆڤ بکەین ..پێدەچێ مرۆڤ بە شێوەییێکی گشتی تا ڕادەییێک بەختەوەرە بێ بەڵام تا بەسەر نەچێ دەرکی پێ ناکات . بۆیە هەمیشە ڕابردووە تاڵەکەی خۆش بووە و خۆزگەی بۆ دەخوازێ (ئەم ئیستایەمان) کە تاڵە ببێتە ڕابردوو (خۆش) دەبێ. بە پێی ئەم هاوکێشە فەلسەفییە ، مرۆڤ هەمیشە لە خۆشیدایە و پێی نازانێ و دەرکی پێ ناکات...بیرەوەریی ڕۆژە سەختەکان هەمیشە خۆشن و خۆزگەیان بۆ دەخوازین. پێناسەییێکی بەختەوەری دەڵێ (بەختەوەری پشوویێکی کورتە لە سەر ڕێگای ئەشکەنجەی بێکۆتاییدا)... بۆچوون و بیرکردنەوەی تاکەکەسی و باری دەروونی و ڕۆشنبیری و بارودۆخ هەموو ڕۆڵیان هەیە لە بۆچوون و هەستکردن . کەس تا کەسیش وەستاوە.

بەلای هەندێ لە فەیلەسووفانەوە کلیلی بەختەوەری لەوەدایە مرۆڤ خۆی لە ڕابردوو و داهاتوو ئازاد کات و بیریان لێ نەکاتەوە.. هەر وەک خەیام لەم چوارینەیدا ئامۆژگاریمان دەکات:

از دی که گوزشت هیچ از او یاد مکن

فردا که نیامدست فریاد مکن

بر آمده و نامده بنیاد مکن.

حالی خوش باش و عمر بر باد مکن

.

***لەو بڕوایە دان کە مرۆڤ دەتوانێ خۆی لە ڕابردوو و داهاتوو ڕزگار بکات؟**

ـ ئاسان نییە .. لەوانەیە بۆ ساتێکی کەم بتوانێ .

*** ئایا تۆ مرۆڤێکی بەختەوەریت؟ خۆشی و ناخۆشی لە چیدا دەبینیت؟**

ـ من خۆم بە بەختەوەر دەزانم چونکە بە دیمانەیێکی فەلسەفی بیر لە ژیان و بووندا دەکەمەوە. هۆی بەختەوەریم ئەوەیە ، ژیان بەلامەوە هیچە و گرنگ نییە و هەرگیز بیر لە هیچ بەرژەوەندییەک بۆخۆم ناکەمەوە ، هەرگیز بیر لە هەبوون و نەبوون ناکەمەوە.. خۆشی و ناخۆشیی خۆم لە خۆشی و ناخۆشیی خەڵکا دەبینم . لەم بارەیەوە لە شیعرێکمدا دەڵێم:.

دڵخۆشێکم دیبا دڵم لەو خۆشتر ئەبوو

لەگەڵ گریاوان گریانم بە جۆشتر ئەبوو

شاعیری سەدەی دەیەمی فارسی گەنجوری ڕوودەکی دەڵێ:

به روزی نیک کسان گفت غم مخور زینهار

بسا کسا که به روزی تو ارزومندست

واتا هەرگیز خەم مەخۆ و چاوت لەڕۆژی کەس نەبێ

زۆرکەس بەو ئاواتەیە بگات بە ڕۆژی تۆ.

واتا ژیان چەند تاڵ بێ تاڵتر هەیە.

..

*ڕۆڵی سەرەکیتان هەبووە لە دامەزراندنی بەشی خوێندنی باڵای زمان و ئەدەبی کوردی. سەرەتاکان چۆن بوو؟

- لە ساڵی (١٩٨٢ ەوە تا ساڵی ١٩٩٨) سەرۆکایەتیی بەشی کوردیی زانکۆی بەغدادم پێ سپێررا. لە ساڵی ١٩٩٢ دا پلەی پرۆفیسۆریم دەسگیر کرد. یەکەم کورد بووم ئەم پلەیە لە زمانی کوردی و زمانەوانیدا وەرگرێ... یەکسەر دەستم کرد بە هەوڵدان بۆ دامەزراندنی بەشی خوێندنی باڵای (دکتۆرا و ماجستێر) لە زمان و ئەدەبی کوردیدا و توانیم دەسگیری کەم. لەبەر کەمی و نەبوونی مامۆستا لە بەشەکەدا توانیم ڕەزامەندی دەسگیر کەم مامۆستایان (نوری عەلی ئەمین و عەبدەلڕەزاق بیمار) بەشداری بکەن بە وانە وتنەوە و موناقەشەکردنی قوتابییانی خوێندنی باڵا..ئەمە داننانێکی فەرمی بوو بە پایە و پلەبەرزیی ئەکادیمیی ئەم دوو زانایەمان. خوێندنی باڵا لە بەشەکەدا بەردەوام بوو تا ساڵی ٢٠٠٥.لەو ماوەیەدا ژمارەییێکی زۆر دکتۆر و ماجستێری زمان و ئەدەبی کوردیمان دەرچوواند.

لە دوای ڕاپەڕین ، کوردستان لە عیراق دابڕا... لە ساڵی ١٩٩٤ د. ئازاد نەقشبەندی کە ڕاگری کولێجی ئاداب بوو نامەییێکی بۆ ناردم داوای کرد یارمەتییان بدەم لە دامەزراندنی خوێندنی باڵا لە بەشی

کوردی و ئینگلیزیدا..چونکە ئەوسا هەر من پرۆفیسۆری زمانەوانی بووم . منیش سەرەڕای باری نالەبار و ترس و بێ ئامانی ئەوسا وتم (ئەمە ئەو ڕۆژەیە کە ئاواتمان بوو.. چۆن دەڵێم نا؟).. هاتوچۆکردن زۆر زەحمەت و ترسناک بوو..هاوکاری لەگەڵ زانکۆی سەلاحەددین و دام و دەزگا زانستیەکانی کوردستان قەدەغە بوو..سەرەڕای ئەمە گوێم نەدایێ و هاتمە هەولێر و لەگەڵ پرۆفیسۆر د. ئازاد نەقشبەندی بەشەکەمان دامەزراند و بەرنامەکانمان دانا و دەستم کرد بە دەرسدانەوە. زۆربەی دەرسەکانم دەوتەوە..هەر دوو حەفتە جارێ بە نهێنی دەهاتم. ئێوارەی چوارشەممان دوای ئەوەی دەوامی بەغدام تەواو دەبوو بەڕێ دەکەوتم شەو درەنگ دەگەیشتمە هەولێر.. پێنجشەممە ، کە لە بەغداد ئۆفم هەبوو، دەرسەکانم دەوتەوە و هەینی دەگەڕامەوە. زۆر جاریش هەینییانیش بەیانییەکەی قوتابییەکانم دەبینی و ئێوارەکەی دەگەڕامەوە بەغداد. ئەوساکە ڕۆژانی شەممە پشوو نەبوو.

کە کۆرسەکان تەواو بوون ، من بووم بەسەرپەرشتی هەموویان لە هەردوو بەشەکەدا. هەمان شت بە گوێرەی زانکۆی سلێمانی ، هەر دوو حەفتە جارێ دەچووم. واتا حەفتەیێ دەچوومە هەولێر حەفتەکەی تر بۆ سلێمانی.

من بە دزی و بەناوی نهێنیەوە دەهاتمە هەولێر و سلێمانی بۆ وانە وتنەوە لە زانکۆکانیدا .. برادەرێ کە (هەو) بوو پێی زانی کەوتە ڕاپۆرت نووسین لە سەرم.. لە سەر ڕاپۆرتەکانی بەردەوام لە بەغداد لێپێچیوەنەیان لەگەڵمدا دەکرد و هەڕەشەی ئەوەیان لێ

دەکردم ئیتر نەچمە زانکۆکانی کوردستان . لە سەر ئەمە تووشی گەلێ گێچەڵ و دەردەسەری بووم. جارێکیان گەیشتمە لێواری مردن.

.

***کێ بوون ئەو خوێندکارانەی یەکەم دەورەی دکتۆرا لە زانکۆی سەلاحەددین کە سەرپەرشتییت کردن؟**

ـ ئەوانەی بەشی کوردی ئەم بەڕێزانە بوون : د. تارا عبدالله سعید (بێخاڵ) و د. تالب حوسێن و د. فەرەیدوون عەبدوول و د. فەتتاح مامە و د. یوسف شەریف.... د. عبدالحمید یعقوبی ڕەحمەتیش لە بەشی ئینگلیزیدا.

د. محمد نوری عارف سەرپەرشتیی د. یوسف شەریفی کرد چونکە بابەتەکەی بەراوردی بوو لەنێوان زمانی کوردی و فارسی. شایانی باسە کە چوار لەوانە ئیستا گەیشتوونەتە پلەی پرۆفیسۆری و دوانیان کۆچی دواییان کردووە .. خوا لێیان ببووریَ.

.

***د. عبدالحمید لە قۆناغی ناوەندیدا مامۆستات بوو و پاشان تۆ بووی بە مامۆستا وسەرپەرشتی.. ڕێکەوتێکی خۆشە..چۆن هەستت دەکرد.**

ــ بەڵێ ئەمەیان لە خۆشترین و سەیرترین ڕێکەوت و ڕووداوەکانی ژیانمن... یێکێکە لە سەرمایە هەرە بەنرخەکانی ئەکادیمیم ، تا ماوم شانازیی پێوە دەکەم.

لە قۆناغی دووەمی ناوەندیدا بووم..خوالێخۆشبوو پرۆفیسۆر د. عبدالحمید یعقوب وانەی ئینگلیزیی پێ دەوتینەوە. من ئەو ساڵە لە

وانەکەی ئەم کەوتم و ئیکمال بووم. ئەمە ناچاری کردم سێ مانگی هاوین بە خەستی تەرخانکەم بۆ خۆ ئامادەکردن بۆ تاقیکردنەوەی خولی دووەم. ئەمە بوو بە هۆی ئەوەی لە زمانی ئینگلیزیدا باش ببم و خۆشمبوێ و لە هەموو قۆناغەکانی دواتردا بەسەرکەوتوویی تێیدا دەرچم.

لە ساڵی ١٩٨٠دا خوێندنم لە زانکۆی لەندەن تەواوکرد و گەڕامەوە لە زانکۆی بەغداد دامەزرێنرام.. دوای ئەمە د. عبدالحمید چووە ئینگلتەرا و لە زانکۆی وێلز ماجستێری لە زمانی ئینگلیزیدا هێنا و لە بەشی ئینگلیزیی کولێجی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین دامەزرا و بوو بە سەرۆکی بەشی ئینگلیزی.

لە ساڵی ١٩٩٥ کە د. ئازاد محمد امین نەقشبەندی ڕاگری کولێجی ئاداب بوو... بەشی خوێندنی باڵای بەشی ئینگلیزی و بەشی کوردی لە زانکۆی سەلاحەددیندا دامەزرێنرا و من یێکێ بووم لە دامەزرێنەرەکانی. د. عبدالحمید بوو بە تاکە قوتابیی یەکەم خولی بەشەکە. لە کۆڕسەکانا زۆربەی وانەکانم پێ دەوتەوە و پاشان بووم بە سەرپەرشتی. ناونیشانی نامەکەی:

An applied contrastive study of English and Kurdish segmental system and structure

بوو. لە ڕۆژی ١٩٩٧/٨/٢١ دا موناقەشەی کرد و دکتۆراکەی بە پلەی نایاب وەرگرت. کە بریاری دەرچوونەکەی خوێنرایەوە ، من وەک سەرپەرشت لە بەرگرییەکەیدا قسەی خۆم کرد و وتم : (بەختەوەرم و شانازی بەوەوە دەکەم بڕوانامەی دکتۆرا لە زمانی

ئینگلیزیدا ببەخشم بەو مامۆستایەم کە منی لە زمانی ئینگلیزیدا خست).

شایانی باسە دوای ئەمە هەموو تەرقییەکانی د. عبدالحمید تا پرۆفیسۆری بەهۆی منەوە بوو.

د. عبد الحمید پەروەدگارێک و مرۆڤێکی مەزن بوو..زانا و شارەزا بوو..هێمن و شارستان و لەسەرەخۆ بوو.. تا ماوم قەرزار و منەتباری ئەم مامۆستایەمم .هەزار ڕەحمەتی لێ بێ.

.

***ئەی د. حەمەی مارف ئەوسا مامۆستا بوو لە کولێجی ئادابدا .. بۆ سەرپەرشتیی نەدەکرد؟**

ـ د.حەمەی مارف خوا لێی ببوورێ ، ئەوسا هێشتا بڕوانامەی ماجستێری هەبوو بە پێی ڕێنماییەکان مافی سەرپەرشتیی دکتۆرای نەبوو ..پاشان چووە دەرەوە و خوێندنی تەواو کرد. ئنجا دەستی کرد بە سەرپەرشتیکردنی قوتابییانی دکتۆرا.

.

***گوتتان جارێکیان گەیشتمە سەر لێواری مردن..بۆمان ناگێڕیتەوە چۆن بوو ئەمە؟**

ـ زیاتر لە جارێ ... بەڵام ئەو جارەیان بە موعجیزە قورتاربووم ..یەکێکە لەو بیرەوەرییانەم کە پانتاییێکی زۆری لەمێشک و دەروونما داگیرکردووە. هەرچەن بیرم دەکەوێتەوە موچڕک بە لەشما دەگەڕێ ، دەریدەخا کە ئێمە لە سەردەمی سەدامدا لە چ دەردەسەری و نەهامەتییەکدا دەژیاین.

تەمموزی ساڵی ١٩٩٧ بوو ..لە بەردەم چایخانەی مچکۆ لە هەولیر چاوم بە د. کەمال غەمبار کەوت..کۆڵێ ڕۆژنامەی لە بن هەنگڵدا بوو.. دوای چاک و چۆنی و هەواڵ پرسین ، وتی: ئیستا من لە (ڕۆژنامەی دەنگی میللەت) کار دەکەم کە بە کوردی و عەرەبی دەردەچێ و دانەیێکی کوردی و یەکی عەرەبیی دامێ. لیّم وەرگرت و خستمە ناو جانتاکەم.

ڕۆژی دوایی بەرەو بەغداد کەوتمە ڕێ. بیرم چوو ڕۆژنامەکان لە جانتاکە دەرهێنم . لە سەیتەرەی شێراوە لە کاتی پشکنینەوە رۆژنامەکان بەرچاو سەربازی پشکنەر کەوت .. مانشێتەکەی کە گەورە و بە سوور نوسرابوو ، زۆر توند بوو دژی سەددام. یەکسەر پێی وتم ناسنامەکەتم بدەرێ و.. بە شوفێرەکەی وت ئێوە بڕۆن..

ڕاستییەکەم وەک چۆن بوو بۆ گێڕایەوە چۆن ئەم ڕۆژنامانە کەوتنە ناو جانتاکەم . زۆر بە تووڕەییەوە وتی قسە مەکە! کەل و پەلی خۆت بهێنە و لەگەڵمدا وەرە. منی بردە لای مەسئوولەکەیان و ڕۆژنامەکانی دایێ . مەسئوولەکە سەیرێکی کرد و لاپەڕەکانی هەڵدایەوە و وتی ، بینێرن بۆ کەرکووک بۆ تسفیرات. زۆر هەوڵم لەگەڵیدا دا ، وتم گەر من مەبەستێکم هەبێ ئەم ڕۆژنامانە بەرم بۆ بەغا وا بە ئاشکرا و بەرچاو نایانبەم..من مامۆستای زانکۆم لە بەغداد دەژیم ، سەیری ناسنامەکەم بکە، دایکم زۆر نەخۆشە ، لەسەرەمەرگدایە ، داوای منی کردبوو بمبینێ ، بۆیە هاتمە هەولێر .دوێنێ ئێوارە بە ڕێکەوت چاوم بە کۆنە برادەرێک کەوت وتی ئیستا لەم ڕۆژنامانەدا کار دەکەم و ئەم رۆژنامانەی دامێ ، منیش بێ ئەوەی

سەیریان بکەم خستمە ناو جانتاکەم و بیرم چوو دەریانهێنم و فڕێیاندەم.. و .. من زۆرم وت ئەو هیچی نەبیست.

سەربازەکە منی بردە ژوورێکی بچووک و وتی چاوەڕێ بە تا دەتبەن بۆ کەرکووک ... لەوێ چارەی خۆت بکە.

ماوەییێکی زۆر لە قرچەی گەرمای تەممووزدا لەو ژوورەی وەک تەندووری داخراو وابوو مامەوە.مێشکم وەستا نەمدەتوانی بیر بکەمەوە ، منالّە بچکۆلەکانم بیرکەوتەوە، هەناسەییێکی ساردم هەڵکێشا ، چاوەکانم فرمێسکیان تێزا و لە دلّی خۆما وتم بەستەزمان بەم منالّییە بێ باوک و بێ کەس مانەوە.

لە پەنجەرەکەوە سەیری دەرەوەم دەکرد ، چاوم بە نایب زابتێک کەوت نەختێ بە تەمەن دیاربوو، بە بەردەم ژوورەکەدا تێدەپەڕی.. بانگم کرد، وتم بێ زەحمەت دەتوانم قسەیەکت لەگەڵدا بکەم. نزیکم کەوتەوە و بە عەرەبی وتی (فەرموو کاکە). چیم بەسەرهات بوو هەمووم بۆ گێڕایەوە و سوێندم بۆ خوارد کە چۆنی دەگێڕمەوە وایە. هەر ئەوەندەی وت ، خوا ڕزگارت کا و ویستی بڕوا..(سێ سەد هەزار دیناری تەبع و گەڵاییێکم پێبوو)..وتم لەسەر و سیماتەوە پێدەچی مرۆڤێکی خواپەرست و چاک و پیاوەتیت پێوە دیارە ...ئیستا من دەبەن نازانم بۆ کوێ و چیم بەسەردێ..ئەو بڕە پارەیەم پێیە تازە بۆچیمە ، دەیکەم بە دیاری بۆ تۆ، بیدە بە منالّەکانت..وتی سوپاست دەکەم با پێت بێ نەوەک لە کەرکووک پێویستت بێ .. منیش بڕێکی کەمم لێ گێڕایەوە و وتم ئەوەش بۆ بەرێزت. نەختێ بێ دەنگ مایەوە و وتی: خوا کەریمە و ڕۆیشت. دوای ماوەیێ دەرکەوتەوە، ڕۆژنامەکانی لە دەست ، بەرەو من هات و بە زەردەخەنەوە سەیری

دەکردم ، یەکسەر تێگەیشتم.. هاتە لام و وتی (خلصتك من مصيبة كبيرة) واتا (تۆم لە کارەساتێکی گەورە ڕزگار کرد) و ناسنامەکە و ڕۆژنامەکانی دامێ و وتی هەر بە دەستی خۆت بیاندڕە. کە دڕیمن پارەکەم هەڵگرت بیدەمێ وتی ، لە شوێنی خۆی بەجێی بهێلە و لەگەڵما وەرە.. دوای کەوتم تا سەری شەقام و وتی تۆ بڕۆ خوا حافیزت بێ و سوباسی خوا بکە و وریابە بە هیچ جۆر باسی نەکەیت... لە سەر شەقام وەستام ، پیکابێ هات تا پردێ لەگەڵیا چووم ، لەوێوە بۆ کەرکووک و ئنجا بۆ بەغا.

دوای دوو حەفتە گەڕامەوە هەولێر یەکسەر چوومە لای د. کەمال غەمبار و چیم بەسەرهات بۆم گێڕایەوە و وتم خەریک بوو بە عیدام کردنم بدەیت.

لەو ساکەوە تا ڕووخانی سەدام کە بەرەو بەغا دەچووم دە جار خۆم دەپشکنییەوە و هێشتا دەترسام. ئیستاش کە بە شێراوەدا تێدەپەڕم دڵم دەلەرزێ.

.

*** دەڵێن د. وریا زۆر بە ئاسانی بڕوانامە دەبەخشێ و تەرقیەتان بە هی وا کردووە کە شایانی پرۆفیسۆری نین.**

- کە بەشی خوێندنی باڵای دکتۆرا و ماجستێری زمان و ئەدەبی کوردیم لە بەغداد لە ساڵی ١٩٩٢ دا دامەزراند لە هەموو عیراق و کوردستاندا سێچوار دکتۆری زمان و ئەدەبی کوردی هەبوون کە دەرچووی زانکۆکانی یێکیەتیی سۆڤیەت بوون . لە ڕووی ستافی پلەداریەوە زۆر هەژار بووین. ئەوسا تەنها دوو بەشی کوردی هەبوو

(زانکۆی بەغداد و زانکۆی سەلاحەددین). بەو توانینە سەرەتاییە نەدەتوانرا قوتابییەکانی دکتۆرا و ماجستێر بە مواسەفاتی جیهانی و تەنانەت نیمچە جیهانیش دەرچوێنین. ئیستاش بە داخەوە ئەم توانینە بەدی ناکرێ .

ئێمە لە قۆناغی خۆبنیاتناندا بووین.. هەڵگری بڕوانامە و پلەداری زانستیمان نەبوو. پێویستیمان بە کادری زانکۆیی بوو بۆ پەرەدان و فرەوانکردنی بەشە کوردییەکان و دامەزراندنی بەشی کوردی لە زانکۆیە نوێکانماندا ، بە تایبەتی دوای ئازادی. مایەی دڵخۆشییە توانیمان ژمارەییێک دکتۆرای زمان و ئەدەبی کوردی بە هەچ حاڵێ بێ و بە نیوەچلی دەرچووێنین کە بوون بە ناوک و بیناغە بۆ دامەزراندنی بەشە کوردییەکان لە زانکۆیە نوێکانماندا و بەشێکیان بگەیێنینە پلەی یاریدەر و پڕۆفیسۆری... ئیستا ئەوانەن کاروباری بواری ئەکادیمیی بەشە کوردییەکان بەڕێوەدەبەن و نەوەی ئەکادیمیی نوێ درووست دەکەن. زۆر مەبەستم بوو زوو ستافی ئەکادیمیی پلەدار بۆ زمان و ئەدەبی کوردی ئامادە بکەم.. بەختەوەرم کە توانیم ئەم ئەرکە بەجێ بهێنم و فەیلەقی ئەکادیمیی زمان و ئەدەبی کوردی لە زانکۆدا دامەزرێنم. هەمان شت بە جۆرەی بەشی ئینگلیزیش . زۆربەی هەرە زۆری دکتۆر و پڕۆفیسۆرەکانی بەشە کوردی و ئینگلیزییەکانیش قوتابیی من بوون بە دەرسدانەوە و سەرپەرشتیکردن و موناقەشە..ئەگەر قوتابیشم نەبووبن قوتابیی قوتابیمن و هەموو لەژێر دەستی من پلە زانستییەکانیان وەرگرتووە. خۆشبەختانە ئیستا نەوەی ئەکادیمیی سێیەم و چوارەمیشم بۆ پەیا

بووە .. گەر وام نەکردایە ئیستا بێ کادیری زانستیی پلەدار دەماینەوە و ئەم سامانی ئەکادیمیی ئیستامان بۆ بنیات نەدەنرا.

.

***ڕات بەرامبەر بە ئاستی زانستیی ئەوانە؟**

ـ کە دەسمان پێ کرد ئەوسا (دوکانی بەکر و دوو قالب سابوون) بوو... هیچ شتێکیش (لە پڕێ نابێتە کوڕێ) .. بۆیە زۆر ئاساییە پلەی زانستیی دەرچووەکان لە سەرەتادا لە ئاستی ئەو بڕوانامەیەدا نەبووبێ کە وەریانگرتووە. لەگەڵ ڕیزم بۆ هەندێکیان ، زۆربەی زۆری نامەکان لاسایی و ئەرشییفین و پێداچوونەوەن و دەچنە ڕیزی ئامادەکردنەوەوە .. زۆربەی زۆریان هیچ گیروگرفتێکی زمانی کوردی و هیچ یاسایێکی پێشتر باس نەکراو ناخەنە ڕوو و هیچ کێشەیێکی زمانەوانیی کوردیی چارەسەرناکەن.....گیروگرفت و گریمانە لە زۆربەی نامەکاندا بەدی ناکرێت ، کە مەرجی سەرەکییە لە نامەی ماجستێر و دکتۆرادا. بەڵام گەشبینم کە بەرەو باشی دەڕوات. هەموو بوارێک بە سادەیی و ساکاری دەسپێدەکات بەرەبەرە پەرە دەسەنێ. خۆشبەختانە ئیستا کۆمەڵێک ئەکادیمیی زۆر پتەومان پێ گەیشتوون لە زمان و ئەدەبدا کە مایەی شانازین و بەرهەمەکانیان ڕۆڵی گەورە دەگێڕن لە مێژووی ڕۆشنبیری و ئەدەبیمان.

.

***گەر داواتان لێ بکەم ناوی یێکێ لەوانە بهێنیت کە نامەکەیان لە ئاستێکی زانستیی بەرزدایە.**

ـ زۆرن ئەوانەی کە گەیشتوونەتە پایە و پلەی بەرزی زانستی هەموو جێی شانازین .. داوای ناوێکم لێ دەکەیت بەم دەمە (عەزیز

گەردی) م هاتە بیر. کارەکانی هەموو ڕەسەنن و شتی تازەی دەسخستووە و ئەنجامی خۆیەتی و ئامادەکردن لە نامەکانیدا بەدی ناکرێت. زۆر گیروگرفت و لایەنی شاراوە و دژواری کێشی شیعری کلاسیکیی کوردیی چارەسەر کردووە و ڕوونی کردۆتەوە.. من بە (فەراهیدی) ی شیعری کلاسیکیی کوردیی دادەنێم.

بابێمەوە سەر باسەکەمان ...ڕاستە لەسەرەتادا هەندێک نەرمیم دەنواند لەبەر ئەو هۆیانەی باسم کردن ئەویش تا ڕادەییێک بوو کە کاری نەرێنی لە ئاستی زانستی نەکات.. زۆر جار تەرقییەم نەڕواندووە لەبەر لاوازیی باسەکان .. لەوانە هەبووە زانیویەتی بۆ من هاتووە .. هاتووە بەوپەڕی ڕیزەوە گلەییی لێ کردووم. منیش بۆم ڕوونکردۆتەوە و قەناعەتم پێ هێناوە بۆ کارەکەی نەڕۆیشت. هەشە زۆر نا پەروەردەییانە بە جوێنی بازاڕی بەرەنگارم بووە و هەڕشەی لێ کردووم. یەک لەوانە باس دەکەم چونکە لەبەردەم مامۆستایانی ئەو بەشە کوردییە ڕووی دا و خەڵکەکە پێی دەزانێ.

تەرقییەی مامۆستاییێکم بۆ هات.، باسەکانی هی ئەوە نەبوون ئەو پلەیەی پێ وەرگرێ کە بۆی پێشکەش کردبوو و لام نەڕۆیشت.. زانیبووی بۆ من هاتووە .. ڕۆژێ هات لەبەردەم مامۆستایانی بەشە کوردییەکە هەزار جوێنی ناشیرینی بازاڕیی پێدام کە لە مامۆستاییێکی زانکۆ نەدەوەشایەوە. بووە مایەی سەرسوڕمانی هەموو ئەوانەی لەوێ بوون و بیستییان ، منیش هەر بە پێکەنینەوە پێشوازیم دەکرد و دڵم دەدایەوە. دوایێ بۆم دەرکەوت کە پێش من باسەکانی بۆ دوو سێ مامۆستای تر نێرراوە ئەوانیش نەیانڕواندبوو.

وا دیارە هەر بەمن وێرا. گەر ئەم ڕووداوە لەبەردەم هاوڕێیانی تر ڕووی نەدابا و نەزانرابا و ڕاگرایەتیی کولێجەکە پێی نەزانیبا هەرگیز باسم نەدەکرد . لەگەڵ ئەمەشدا هەرگیز لێی نەتۆرام و نیگەران نەبووم و هەر هاوڕێیانە و خۆشەویستانە پێشوازیم دەکرد و دەیکەم وەک هەرگیز هیچ شتێ ڕووی نەدابێ.

.

*** ئەمەم زۆرجار بیستووە..ئەی لەگەڵ قوتابییانی خوێندنی باڵا دووچاری هیچ گیروگرفتێک نەبوویت؟**

- بە گوێرەی قوتابییانی خوێندنی باڵا و بەڕێوەبردن و دەرسدانەوە و سەرپەرشتی کردنیش یێک دوو جار تووشی هەندێ کێشەی لابەلا بووم .. قوتابیی وا هەبووە لەسەر کەمتەرخەمی و ڕیزنەگرتنی ڕێنوماییەکان ئامۆژگاریم کردووە داوام لێ کردووە ڕیزی بەرنامەی خوێندن و ڕێنوماییەکان بگرێ و وەک قوتابییێک هەڵسوکەوت بکات و بە قسەی مامۆستای سەرپەرشتی بکات و پەڵە نەکات و خۆی پێش مامۆستاکەی نەخات.. لەسەر ئەمە لێم زویر بووە و تەنانەت هەوڵی داوە گیروگرفتم بۆ دروست کات بەڵام من هەمیشە هەڵسوکەوتم لەگەڵ ئەم جۆرە قوتابییانە برایانە و پەروەردییانە و خۆشەویستانە بووە و هەروا دەمینێ.

.

***وتتان تووشی هەندێ گیروگفت بووی لەگەڵ چەند قوتابییێک. سروشتی ئەم گیروگرفتە چۆن بوو؟**

وەک وتم هەر یەک دوو حاڵەتم هاتۆتە پێش کە زۆر ئاساییە ڕوودەن.. خوێندکار هەبووە لەبەر زێدەبڕوایان بەخۆوە ، خۆیان لە ژوور مامۆستای سەرپەرشت و ڕێنماییەکان دەبینی و زۆر پەڵەیان دەکرد... یێکێ لەوانە دەگێڕمەوە: بووم بە سەرپەرشتی خوێندکارێکی دکتۆرا .. یەکەم جار کە دانیشتین بۆ دەسکردن بە پلاندانان و کارکردن.. داوام لێ کرد یەکەم شت ئەبێ بیکات ئامادەکردنی پرۆپۆزەلی نامەکەییّتی کە دەبێ گیروگرفت و گریمانەی لێکۆڵینەوەکەی تێدا بخاتەڕوو .. بۆم ڕوونکردەوە چۆن ئامادەی بکات ..دوای ماوەیێ هات ٥٢ لاپەڕەی بۆ هێنام ، لەگەڵیدا پێنووسێکی ڕەساس و مساحەیێکی دامێ و وتی (مامۆستا هەر لە شوێنی خۆی بۆم ڕاست کەرەوە) .. وتم : ئەمانە لابە من هەڵەچنی ڕێنووسی نامەکەت نیم ،(ئەو یەکسەر هەڵچوو) . با سەیرێکی بکەم بزانم چیت کردووە ، چیت نەکردووە .. کە شتێ ئامادە دەکەیت ئەبێ پێکەوە بۆی دانیشین و لە بێژینگی بدەین و بە پێی مەنهەجییەت بیخەینە قاڵبی نامەنووسین و موناقەشەی لەسەر بکەین. لەوانەیە بەشی وای تێدا ، دەبێ لابرێ یا شتی تری بخرێتە سەر . یا پاش و پێش دەخرێ .. یا پێویستی بە دووبارە نووسینەوە دەبێ . یا هەمووی پشتگوێ دەخرێ.

ئەوەی کردبووی پێداچوونەوەییّک بوو بە هەموو کارە ڕێزمانییەکانی زمانی کوردی. دەسخۆشیم لێکرد و وتم کارێکی چاکت کردووە ئەو هەموو سەرچاوانەت دیووە و وا بە وردی خوێندووتتەوە و تێبینیت لەبارەیانەوە تۆمار کردووە ، ئیستا دەزانیت چی لەبارەی ڕێزمانی کوردی کراوە و چی نەکراوە و گیروگرفت و کەموکوڕییەکان چین..

ئەرکی تۆ ئەوەیە یێکێ لەو چی نەکراوانە هەڵبژێریت و بەو شێوەیەی تێمگەیاندی بیکەیت بە گیروگرفتی لێکۆڵینەوەکەت و گریمانەی بۆ ئامادە بکەیت ئنجا بە پێی گیروگرفت و گریمانەکەت پلانی نامەکەت دادەڕێژین و بە پێی ڕێبازێکی زمانەوانی شیی دەکەیتەوە و چارەسەری گیروگرفتەکەت دەکەیت.. وتی ئەی ئەوەی نووسیومە؟ وتم ئەم کارە ئەرشیفییانە بەمجۆرە ناچنە ناو نامەی دکتۆراوە.. تۆ ئەرکێکی سەختت لەسەر شانە و ماوەی دووساڵت لەبەر دەمدایە بۆ تەواوکردنی. وتی مامۆستا ئەی من چی بنووسم؟ وتم پەلەت نەبێ شت یەکجار زۆرە بۆ نووسین .. جارێ وەک داوام لێکردی پرۆپۆزەڵەکەم بۆ ئامادە بکە . بەم قسانەم زۆر نیگەران بوو و وتی مامۆستا تۆ ناتەوێ من تەواوی بکەم. کەلوپەلەکانی هەڵگرت و بە دڵشکاوییەوە دەرچوو. و لای ئەم و ئەو دەیووت (د. وریا تەگەرەم دەخاتە بەردەم و ناهێڵێ تەواوی کەم) .. پاشان نامەییێکی نامەییێکی زۆر باشی ئامادە کرد.

خوێنکارێکی تر .. دوای پلاندانان بە ماوەیێ دەرکەوت و (١٣٨٠) لاپەڕەی چاپکراوی بە فۆنتێکی یەکجار وردی بۆ هێنام کە ئەگەر فۆنتەکە بخرایە سەر پیوانی ئاسایی لەوانەیە دەبوو بە (٣٠٠٠) لاپەڕە.. ئەوەی نووسیبووی بەشی دە کتێبی گەورەی دەکرد .. دوور لە ڕێنماییەکانی ئامادەکردنی نامەی دکتۆرا و ئەو پلانەی بۆم دانابوو... داوام لێکرد کارەکەی بە پێی پلانەکە بێنێتە ئەنجام و لە دەوروبەری ٢٠٠ تا ٢٥٠ لاپەڕە زیاتر نەبێ. فایدەی نەبوو هەرگیز بە قسەی نەدەکردم... سەیر لەوەدا بوو هەرجارەی دەهات لە جیاتی ئەوەی کەم و خەستی کاتەوە و لێی لابەرێ هیتری دەخستە سەر.

کاتەکەی هاتە سەر تەواوبوون ، گەیشتە ئەوەی دەبوو نامەکە پێشکەش بکات . منیش بەمەرجێ بۆم حەواڵە کرد کە خۆی بەرپرسە .ئەمەم بۆ ڕاگرایەتی و لە کاتی گفتوگۆکردندا ڕوونکردەوە .. وابوو لیژنەی گفتوگۆکە پێیان هێنایە سەر ۲۳۰ لاپەڕە .

ئەم جۆرە خوێنکارانە زۆر بە توانینن و وزەدارن. ئەوەندەیە لەبەر زێدەبڕوایان بەخۆوە ، خۆیان لە ژوور مامۆستای سەرپەرشت و ڕێنماییەکان دەبینن.

خوێنکارێکی تر...ئەمەیان نەختێ سەیر بوو ...سەرۆک بەش بووم ، سەررپەرشتی یێکێ لە خوێنکارەکان نووسراوێکی ئاڕاستە کردم تیایدا دەڵێ (ئەو قوتابییە (؟) وەتی دراوەتە من بۆ سەرپەرشتی کردنی هێشتا نەهاتۆتە لام و نەمبینیوە .. ئەوە بوو بە پێنج مانگ ئیتر من سەرپەرشتیی ناکەم). منیش لە ڕیی خوێنکارێکەوە خەبەرم بۆ نارد بۆ هەولێر بە زووترین کات بێ بۆ بەش ئەگینا تەرقین قەید دەکرێ. هات و لە جیاتی ئەوەی هۆی دواکەوتنەکیم بۆ ڕوون کاتەوە لێم تووڕە بوو وتی (کەس ناتوانێ من تەرقین قەید بکات) .

ئەمەشم نەدەگێڕایەوە گەر لەبەردەم کۆمەڵێ مامۆستاو قوتابییانی بەشەکە ڕووی نەدابا.

.

*دەتوانی ناوی ئەم قوتابییانە ئاشکرا کەیت؟

ـ داوای لێبووردن دەکەم ، نەخێر ،.ئیستا خۆشبەختانە هەموو لە پلەی بەرزی ئەکادیمدا دان. خۆیان پێگەیانووە و توانینی زانستییان لە ئاستێکی شیاودا دایە . پەیوەندیی برایانە و خۆشەویستانەمان

بەردەوامە و شانازییان پێوە دەکەم. هەندێ جار کە یێکتر دەبینین بۆ پێکەنین ئەم یادگارییانە دەگێڕینەوە. پاشان هەر خۆشم تەرقییەم پێ کردن و گەیاندمنە پلەبەرزەکانیان.

.

* ڕۆڵی تۆفیق وەهبی لە بواری زمانەوانیدا چۆن هەڵدەسەنگێنن؟

ـ تۆفیق وەهبی نووسەر و زمانەوانێکی بێ هاوتای سەردەمی خۆی بوو. دەسپێک و پێشەنگی ڕێزمان و زمانەوانیی کوردییە. لەساڵی ١٩٢٥وە تا دواماڵئاواییی لە ساڵی ١٩٨٤دا ،کە دەکاتە نیو سەدە، بێ وەستان بەردەوام بووە لە پێشکەشکردنی بەرهەمی زمانەوانی. بەرهەمی لەبارەی زۆربەی ئاستەکانی زمانی کوردی پێشکەش کردووە (ڕێنووس ، ڕێزمان ، ئەتیمۆلۆجی ، فەرهەنگسازی ، نژادی زمانی کوردی و مێژوو). کارەکانی لەسەر پێرەوی زانستیی پتەو ئەنجام دراون . زۆر لایەنی شاراوەی مێژووی زمانی کوردی و نژادی ناوی شارە کۆنەکانی کوردستانی لێکداوەتەوە و دەسنیشانی کردوون.

گرنگترین بەرهەمی تۆفیق وەهبی فەرهەنگە (کوردی ئینگلیزی) یەکەیێتی کە لەگەڵ ئەدمۆنس دا ئامادەیان کردووە و لە ساڵی ١٩٦٦ لە لەندەن چاپکراوە ، زیاتر لە (٢٠٠٠٠) بیست هەزار وشەی گرتۆتە خۆ. لە فەرهەنگە سەرکەوتووەکانە. هەموومان قەرزاری ئەم کەڵە نووسەرەین.

•

***ڕاتان له بارەی بەرهەمە زمانەوانییەکانی مامۆستا مەسعوود محەممەد؟**

ـ ماوەییێکی زۆر لە گەڵ مامۆستا مەسعوود محەممەددا هاوکار بووین. لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا ، لە لیژنە زمانەوانییەکانی کۆڕی زانیاریی عیراقدا هاو ئەندام بووین و پێکەوە کارمان کردووە.. مامۆستا مەسعوود محمد زانایێکی بێ هاوتایە..شێوازێکی پتەوی لە نووسیندا هەیە.. مەنگی و قووڵی و هێزێکی لەڕادەبەدەر لە دەربڕینە کوردی و عەرەبییەکانیدا بەدی دەکرێت کە تەنانەت بۆتە مایەی سەرسوڕمانی نووسەر و ڕۆشنبیرە عەرەبەکانیش، پشوویێکی درێژی هەیە. هەرگیز ناوی سەرچاوەکانی نابات لە نووسینەکانیدا..

لە ڕووی باسە زمانەوانەکانیدا ، زیاتر بایەخ بە لایەنی فۆنەتیکی و نژادی وشە و زاراوەسازی دەدات. بۆچوونە زمانەوانییەکانی ورد وڕەسەنن بە تایبەتی لە لێکدانەوەی داڕشتن و واتای وشە و زاراوەکاندا.

.

***ڕاتان لەبارەی بەرهەمەکانی د. ئاوڕەحمانی حاجی مارف؟**

ــ د. ئاوڕەحمانی حاجی مارف هەزار ڕەحمەتی لێ بێ ..خوێندنی لە یەکیەتیی سۆڤیەت تەواو کردبوو.. ناونیشانی نامەکەی (مێژووی فەرهەنگنووسیی کوردی) بوو .. کە ئەوسا ژمارەی فەرهەنگەکانی کوردیی لە پەنجەکانی دەست کەمتر بوون. کارێکی مێژوویی ئەرشیفی و پێداچوونەوەییێکی ڕەخنەیی بوو بەو فەرهەنگە کوردییانەی کە تا ئەوسا دانرابوون. ئەوەی مایەی سەرنجە سەرەڕای ئەوەی فرەنووس بوو ، بە سەدان وتار و کتێب و باسی لە بارەی

زمان و ڕێزمانی کوردییەوە بڵاوکردۆتەوە بەڵام نامەکەی خۆی بڵاو نەکردەوە و هەرگیز لە هیچ نووسین و وتارێکیدا باسی ناکات و ناوی ناهێنێ و نایانناسێنێ و نایانکات بە سەرچاوە بۆ هیچ یەکێ لە باسەکانی.

لە ساڵی ١٩٧٢ گەڕایەوە وڵات و دەستی کرد بە نووسین و بڵاوکردنەوەی کتێب و وتار و لێکۆڵینەوە. نووسەرێکی بە پیت بوو بەڵام زۆربەی وزەی خۆی بۆ ڕەخنەگرتن تەرخان کردبوو ، خۆی زیاتر خەریک کرد بە کێشەی لابەلا.. بە سەدان لاپەڕە ڕەخنەی نەرێنیی لە بارەی زۆربەی نووسەر و زمانەوانەکان نووسی. بەداخەوە جەختی لەسەر فەرهەنگسازی و زمانەوانی نەکرد و پەرەی بەخۆوە نەدا .. بەرهەمە زمانەوانیەکانی لەبارەی ڕێنووس و دەنگسازی و داڕشتنی وشە بوون لەسەر پێڕەوێکی تەقلیدی کۆن بوون. هەرگیز خۆی لە ڕستەسازی نەدا و دەیگوت (هێشتا ماومانە بۆ ڕستەسازی). زمانی دەربڕینی بە کوردییەکی پاک و ڕەسەن بوو.

وەک پسپۆڕێک لە فەرهەنگسازیدا چاوەڕێی ئەوەی لێ دەکرا بنەماییێکی زانستی بۆ دانانی فەرهەنگی نەتەوەیی کوردی داڕێژێ و کلیلی فەرهەنگی کوردی بسازێنێ.. بەداخەوە هیچیان نەهاتنە دی. بەم دواییە فەرهەنگێکی بە ناوی (میدیا) وە بڵاوکردەوە تەنها پیتی ئەلفی گرتۆتەخۆ . لەڕووی زانستی و هونەرییەوە هیچ جیاوازییەکی نییە لەو فەرهەنگانەی ڕەخنەی لێ دەگرتن. هەر فەرهەنگێکیش پیت بە پیت دەرچێ سوودێکی ئەوتۆ ناگەیێنێ. لە (د. ئازاد ئەحمەد مەحموود) م بیست ، کە کتێبخانەو دەسنووسەکانی د. ئاوڕەحمانی لە بەغدادەوە گوازتەوە بۆ

ئەكادیمیای كوردی ، وتی هیچ دەسنووسێكی پیتەكانی تر لە كەلوپەلەكانیدا نییە. واتا هەر یەك پیتی ئامادە كردبوو.
شایانی باسە هەموو تەرقییەكانی د. ئاوڕەحمان تا پڕۆفیسۆری لە ڕێی منەوە بوون.

*** ئەی نامەی ماجستێرەكەی د. ئاوڕەحمان لە بارەی چییەوە بوو؟**

ـ ئەو سیستەمەی لە یێكیێتیی سۆڤیەت ئەوسا پێڕەو دەكرا قۆناغی ماجستێری نەبوو .. یەكسەر دوای كۆڕسی فێربوونی زمانی ڕووسی سەرپەرشت بۆ خوێندكارەكان دەسنیشان دەكرا و دەسیان دەكرد بە ئامادەكردنی نامەكانیان..

*** ئەی ئەوانیتر بۆ نامەكانیان بڵاو نەكردۆتەوە؟**

ـ نازانم .. لە خۆیان بپرسە.

.

***هەڵسەنگانتان بۆ كارە زمانەوانییەكانی د. محەممەد مەعڕووف فەتاح؟**

– د. حەمەی مارف خوا لێی ببوورێ هەر لە سەرەتای هەشتاكانی سەدەی ڕابردووەوە هاوڕێ بووین پەیوەندیی برایەتیمان تا كۆچی دوایی بەردەوام بوو . ساڵەها پێكەوە لە زانكۆی سەلاحەددین و سلێمانی و ئەكادیمیای كوردی كارمان كرد.. مامۆستاییێكی زمانەوانیی چاك بوو. ئاگاداری بنەما گشتییە زمانەوانیەكان بوو.....داوای لە قوتابییەكانی دەكرد بە پێی ڕێبازی (جی بی) ، كە ڕێبازێكی ڕستەسازییە ، نامەكانیان پێشكەش بكەن ..بەڵام خۆی هیچی لەم بارەیەوە پێشكەش نەكرد و نەنووسی.. یەكەم وتاری لە

ساڵی ۱۹۸۰دا لە گۆڤاری کۆڕی زانیاریی عیراق — دەستەی کورد بە ناونیشانی (خۆیەتی لە زاری سلێمانیدا) بڵاوکردۆتەوە. بەرهەمی هەموو ژیانی ئەکادیمیی لە ۲۰ باس تێناپەڕێ..واتا بەڕێژەی هەردوو ساڵ باسێک.

(جی بی) ڕێبازێکی ڕستەسازییە. د. حەمەی مارف لە بواری ڕستەسازیدا تەنها دوو باسی بڵاوکردۆتەوە.. یێکێکیان بەناوی (ڕستەسازی) یە ، کە بە ڕێبازێکی تەقلیدیی کۆن پێشکەش کراوە و هی (ئەرنست مەکاریۆس) ـە وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی. دووەمیان بە ناونیشانی (باس لە جۆرێک لە ڕستەی کوردیدا) کە بە پێڕەوێکی وەسفی گشتی پێشکەش کراوە.. باسەکانی تری لەبارەی فۆنەتیک و مۆرفۆلۆجیاو ئیدیەم و زمانی نەتەوایەتی و پراگماتیکن . هەموو کارە زمانەوانییەکانی ۱۷ باسن لە کتێبێکدا بە ناوی (لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان) لە ساڵی ۲۰۱۰ لە لایەن دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی بڵاو کراونەتەوە. کارەکانی بە پێڕەوێکی وەسفیی گشتی پێشکەش دەکات. خۆشی لە هیچ یێکێ لەو لێکۆڵینەوانانەیدا ناوی هیچ ڕێبازێ ناهێنێ... بەرهەمەکانی بوونەتە سەرچاوە بۆ زمانەوانان و قوتابییان. شایانی باسە کە هەموو تەرقییەکانی تا پرۆفیسۆریش بە هۆی منەوە بوو.

.

***بەرهەمە زمانەوانییەکانی د. شێرکۆ بابان چۆن هەڵدەسەنگێنن؟**

ـ د. شێرکۆ بابان هەستێکی زمانەوانیی یەکجار ناسکی هەیە.. نووسینەکانی بە شێوەیێکی گشتی دووبارە پێشکەشکردنەوە و ساغکردنەوەی ئەو یاساو باسانەن کە پێشتر بڵاو بوونەتەوە.

وردەکاری لە هەندێ لە کارەکانیدا بە دی دەکرێت. لە ڕووی سەرچاوە بەکارهێنانەوە ئاماژە بەو سەرچاوانە ناکات کە لێیان وەردەگرێت بەڵکو ئاماژە بە هەندێ سەرچاوە دەکات کە پەیوەندییەکی ئەوتۆیان بە باسەکەوە نییە. هەندێ جاریش ئاماژە بەو سەرچاوانە دەکات کە لێیان وەردەگرێت و دەڵێ بە شێوەییێکی ناڕاستەوخۆ سوودی لێ وەرگرتوون کە لە هیچ پێڕەوێکا ئاماژەکردنی وا بە سەرچاوەوە نییە و نەبیستراوە. سەرباری ئەمە جاری وا هەیە سەرچاوەی هەندێ زمانەوانان دەخاتە پاڵ هیتر. د. شێرکۆ لەدەرەوەی ڕەوتی زمانەوانیی گشتی کار دەکات ...خۆشی دەڵێ (من جیاوازم ..ڕێباز و پێڕەوی تایبەتیی خۆم هەیە)... شێواندنی لایەنی مێژوویی لە نووسینەکانیدا بە دی دەکرێت.. کارەکانی زیاتر دەچنە ڕیزی Fiction Linguistics زمانەوانیی ئەندیشەییەوە.

***د. شێرکۆ وای دەخاتە ڕوو کە تیۆرێکی فۆنۆلۆجیی بە ناوی زەبری بزوێن لە دەنگسازیی زمانەکاندا داهێناوە..ئێوە چی دەڵێن لەم بارەیەوە؟**

_ لەگەڵ ڕیزم بۆ د.شێرکۆ ، ئەم بۆچوونە نەختێ پەلەیی پێوە دیارە. شتەکان بەم ئاسانییە نین. دوای بڵاوبوونەوەی کتێبەکەی سۆسێر (کۆرسێ لە بارەی زمانەوانییەوە) لە ساڵی ١٩١٦ ، تیۆرییە زمانەوانییەکان دەسیانکرد بە سەرهەڵدان.. ئەوەی پەیوەندیی بە فۆنۆلۆجییەوە هەبێ .. لەوساکەوە تا ئیستا کە دەکاتە سەدەییێکی ڕەبەق (٤٦) تیۆریی فۆنۆلۆجی دەرکەوتووە. (زۆربەیان لە ئەمەریکا و سێ چوارێکیان لە وڵاتە ئەوروپییەکاندا بووە) ، هەر یێکە لەسەر

زەمینەی تیۆرییەکانی پێش خۆی بنیات نراوە (وەک هەر بوارێکی تری زانست) ، واتا دانەری هەر تیۆرییەکی نوێ دەبێ ئاگاداری هەموو ئەوانەی پێشخۆی بووبێ. گومانم هەیە کەسێکمان ئەو ئاگادارییەی هەبێ . ئەوەی د. شێرکۆ باسی دەکات لە تیۆریی Prosodic Phonoloy و Vowel Harmony و Stratificational و هیتردا هاتووە.

د.شێرکۆ دەڵێ (زەبری بزوێن لە دەنگسازیی زمانەکاندا) واتا تیۆرییکەی گشتییە (یونیڤێرسال) ـە ، نازانین لەسەر چەن زمان ئەمەی تاقیکردۆتەوە تا گەیشتۆتە ئەم ئەنجامە و ئەم بریارە گرنگە بدات.. ئەمە لە لایێک ، لەلاییێکی ترەوە لە مێژووی هەموو زانست و زمانەوانیدا کەس ناتوانێ بڵێ و نەیگووتووە من تیۆریم داناوە. ئەبێ بوار و دەزگا زانستییەکانی زمانەوانیی جیهانی ئەم بریارە بدەن.

.

*چۆن بە شێوەییێکی گشتی ئەم زمانەوانانە هەڵیاندەسەنگێنیت؟

ـ هەموو ئەوانەی پرسیارتان لە بارەیانەوە کرد. هەریەکە بە جۆرێ و بە پێی زەمینە و بۆچوونی خۆی لە زمانی کوردیی کۆڵیوەتەوە و خزمەتی دڵسۆزی زمانەکەی کردووە. جێ پەنجەی خۆی هەیە لە کاروانی زمانەوانیی کوردیدا و هەر یەکە تەواوکەری ئەوانی ترە و هیچ کەسێکیش نابێ (بە تەنها هەر ئەو بێ). مێژووش ڕەحم بەکەس ناکات.

کارەساتی کوشندەی ئێمە لەوەدایە هەندێکمان لە خۆی زیاتر کەسیتر نابینێت.

***گەر داواتان لێ بکەم ناوی زمانەوانێکی کوردی کۆن بهێنیت کە بەلاتانەوە ڕۆڵی هەبووە لە ڕێزمان نووسینی کوردی.کێ هەڵدەبژێریت.**

ـ خوالێخۆشبوو (نوری عەلی ئەمین) ، من بە پێشەنگی ڕێزماننووسی کوردیی دەزانم.

.

***چۆن کارە زمانەوانییەکانی خۆتان هەڵدەسەنگێنن؟**

_کەس مافی هەڵسەنگاندنی کارەکانی خۆیی نییە. ئەوەی کارەکانی خۆی هەڵسەنگێنێ متمانەی زانستیی خۆی دەدۆڕێنێ. لەمەدا بوار و مێژوو بەرپرسن و ئەمان بریار دەدەن.. دەڵێن (کەس بە دۆی خۆی نالێ ترشە) بەلام من بە دۆی خۆم دەڵێم زۆر ترشە چونکە دەزانم زانست گەیشتۆتە کوێ و ئێمە لە کوێین.

.

***پێشتر ئەوەتان درکاند کە د. نەوزاد لە شەستەکانی سەدەی ڕابردووەوە جموجۆڵی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی هەبووە.. چەند کۆمەڵە شیعرێکی بلاوکردۆتەوە ..چۆنی هەڵدەسەنگێنیت؟**

د. نەوزاد هاوڕێیەکی دێرینمە وەک پێشتر وتم لە شەستەکانی سەدەی ڕابردووەوە یێکێ بوو لەو ئەدەبدۆستانە کە خولیای خوێندنەوە و نووسینی کوردی بوو..خۆشی لە شیعرێکیدا بە بۆنەی مردنی (سامی شۆڕش) ـەوە باسی ئەو ڕۆژانەی خۆی دەکات و دەڵێ:

سامی ..ئەی شۆڕش

بحەسێوە...بحەسێوە ...بحەسێوە

لە سکونی موتلەقدا

لە یادمە ١٩٦٥

لە گازینۆی سیروان لە بن قەڵا

گەنجان ... دۆمینە و تاوڵە

ئێمەش کوردایەتی ئازارمان بوو

مڵاکی چای ناو پیاڵە

ئاوازی ئەی ڕەقیبمان بوو

کوردستان لە هەولێرەوە پێڕەومان بوو

....

هەر ئەڕۆین .. ئەڕۆین .. ئەڕۆین

ڕێگامان مەرگمانە

دروستکردنی ئاوەدانیی کوردستانمانە

وا بوو لە کولێژی بزیشکیی زانکۆی مووسڵدا وەرگیرا و لە ساڵی ١٩٧٤ بوو بە بزیشک...بەمە لە بوار دابڕا بەڵام وازی لێ نەهێنا. پەیوەندی و عیشقی بۆ ڕۆشنبیری و وشەی کوردی بەردەوام بوو.. لە ساڵی ١٩٨٧ خوێندنی باڵای لە زانکۆی بەغداد تەواوکرد و بوو بە پسپۆر لە نەشتەرگەریی دڵدا.

د. نەوزاد توانینە ئابوورییەکەی خۆی بۆ خزمەتکردنی کۆمەڵ تەرخان کردووە و چەند دەزگاییێکی خزمەتگوزاری دامەزراندووە. دیارترینی ئەمانە زانکۆی جیهانە لە شاری هەولێر ، پاشان لە سلێمانی و دهۆکدا ئیستاش وەک بزانم هەوڵدەدا لە شاری

کەرکووکیش دایمەزرێنێ... جگە لەمە دەیان دەزگای گەورە بەڕێوە دەبات... سەرەڕای ئەم هەموو بێ کاتی و سەرقاڵییەی موچڕکی ڕۆشنبیری بەری نەداوە. کتێبخانەییێکی گەورەی کتێبە کوردییەکانی پێکهێناوە کە بە سەدان بەڵگەنامە و دەسنووسی بە نرخ و دەگمەنی تێدایە... مۆزەخانەی ماڵی فۆلکلۆری کوردەواری و سەنتەری ڕۆشنبیری و دەزگای بڵاوکردنەوە و سەنتەری بەڵگەنامەکانی مێژووی کوردی دامەزراندووە.. ئیزگە و کەناڵی تەلەفزیۆنی کوردیی تایبەتیی خۆی هەیە.. چاڵاکەوانێکی ژینگەییە ، بە هەزاران نەمام و گوڵ و درەختی لە چیمەنەکانی زانکۆکە و شوێنی تردا ڕواندووە .. و گەلێ جموجۆڵی تری ڕۆشنبیری و زانستی و کۆمەڵایەتی. لەگەڵ ئەمەدا بەردەوام دەنووسێ و تابلۆ دەنەخشێنێ . تا ئیستا ٦ بەرگی بڵاو کردۆتەوە. لەگەڵ ئەلبۆمێکی گەورەی تابلۆکانی دەرکردووە...

سەبارەت بە شیعرەکانی ، د. نەوزاد بە زمانی کوردی و عەرەبی دەنووسێ ..زۆربەی بابەتەکانی لەبارەی خۆشەویستیی نیشتمان و پرسی ژیان و بوون و مردنن. ئەم شێوازە شیعرییەی د. نەوزاد لە Telegramic Poetry (شیعری برووسکەیی) و (نانۆ) و (هایکۆ) دەکەن.. تێیدا بە دووسێ وشە یا یەکدوو دێڕ بە لادانی زمانی و لۆژیکی و دەربڕینی لێڵ و نامۆ مەبەستێک بە دەستەوە دەدات و سەرنج ڕادەکێشێ . بەشێکی شیعرەکانی د.نەوزاد سەر بەم (ژانرەن).

.

***مەبەست لە (نانۆ) و هایکۆ) چییە؟**

ـ نانۆ زاراوییێکی زانستی ئەتۆمە..تەکنەلۆجیای تەنە لەڕادەبەدەر بچووکەکانە. لەسەر ئاستی پێوانەی ئەتۆمی لە کەرەسە دەکۆڵێتەوە ئامێری یەکجار بچووک دروست دەکات و دادەهێنێ قەبارەکانیان بە نانۆمیتەر دەپیورێ.(یەک نانۆمیتەر یەک لە ملیۆنی میللیمیتەرێکە).
ئەم زاراوەیە لە بواری شیعردا خوازراوە وەک چەمکێک بۆ ئەو شیعرە یەکجار بچووکە چڕانەی کە لە دووسێ وشە پێک دێن. هەشە لە تاکە وشەیێک. شیعرە کورتەکانی برووسکەیی بەر ئەم ژانرە دەکەون.

لەناو عەرەبدا ئەم ژانرە لە ساڵی ٢٠١٢ شاعیری عیراقیی لە سووریا (ئەسعەد ئەلجبووری) پێشنیازی کرد و لە بەیاننامەیێکا ڕایگەیاند .(وەک بەیاننامەکەی ڕوانگەی ئێمە). دوابەدوای دەرچوونی ئەم بەیاننامەیە ، (مستەفا سەعید) کە ئەمیش هەر شاعیرێکی عیراقییە وتارێکی بڵاو کردەوە تیایدا ئەوەی ڕاگەیاند کە ئەم پێش ئەسعەد جبووری بە چەند ساڵێ پرۆژەی جۆرە شیعرێکی لەم جۆرەی پێشنیاز کردووە بە ناوی (قصيدة الومضة) واتا (شیعری تریشقەیی) ، کە لە شیعری (نانۆ) بچووکترە.. نەیوێراوە بڵاوی کاتەوە بەڵام پێشانی شاعیرە هاوڕێکانی داوە.

وەک پێشتر ئاماژەم پێدا کە ئەم جۆرە شیعرانە دەمێکە لە ئەدەبی جیهانیدا باون.. بۆ نموونە شیعری (هایکۆ) کە لە سەرەتای سەدەی حەڤدەم لە یاباندا لەسەر دەستی ماسشیو باشو سەری هەڵداوە و دوای دوو سەدە لە سەرەتای سەدەی نۆزدەم لە ڕێی شاعیری هۆڵەندی (هیندریک دۆف) ەوە بە وڵاتە ڕۆژئاواییەکان ناسێنرا. دوای ئەمە بە وڵاتەکانی تری جیهاندا بڵاوبووەوە.

.

***ناوی شاعیرە ناسراوەکانی ئەم پێڕەوە.**

ماسشیو باشو کە دامەزرێنەری ڕێبازی هایکۆیە ، و بوسۆن و ئوکا شیکی و کۆبایاشی ئیسا لە یاباندا..

لە شاعیرە بەناوبانگەکانی جیهانی کە شیعری هایکۆیان نووسیوە عیزرا پاوەند و هیوم و تانگراد و زۆری تر.. لە شاعیرە عەرەبەکان کە بەناوی (نانۆ) وە نووسیویانە - اسعد الجبوری کە پێشنازکەری ئەم پێڕەوەیە لە ئەدەبی عەرەبیدا و ریاز عبدالاحد و شادی اسماعیل و وداد نبی و زۆری تر....

***دەتوانین هەندێ نموونە لە شیعرەکانیان ببیستین؟**

- بەڵێ... بە وەرگێرانیان بۆ سەر کوردی:

١- شیکی

قورپبەسەر هاوین

وا باران بەسەر

ماسیدا دەبارێ

٢ - باشۆ

- چنارێکی سەوز

کەدەکانی

بەسەر لمدا دادەرژێن

.

لە هی عەرەبی

١ — اسعد الجبوری

ـ خەوتن گۆڕێکی کراوەیە

٢ ـ ریاز عبدالاحد

ـ خۆشەویستی خاکی هۆنراوەیە

٣ ـ شادی ئیسماعیل

ـ نێوان من و تۆ ..بێ نێوانە

.

***هەندێ نموونە لە هی د. نەوزاد.**

ـ د. نەوزاد..گەلێ دەربڕین و وێنەی شیعریی سەرنجڕاکێشی هەیە کە مایەی تێڕامانن و دەچنە بواری جەدەلییەتەوە ..بە تایبەتیی ئەوانەی لەبارەی پرسی فەلسەفیی ژیان و مردنن.. و هەندێ دربڕینی بوێرانەشی هەیە لە بارەی بوون و کردگار کە لە کۆمەڵە شیعرییەکانی (فی اللّه) و (الموت) دا بەرچاو دەکەون. لەوانەی ئیستا لە بیرمە ، کە لە شیعرە عەرەبییەکانییەوە وەرگیراوە:

ـ ئەمەوێ مردن لە مردن تێرکەم

تا مردن تێر بێ لە مردن

.

ـ ساڵەها هەوڵم دا وێنەییێک بکێشم واتای نەبێ

نەمتوانی

.

ـ پەیژەکانی سەرکەوتن بەرەو بێ پایانی

لەوێوە پایانی دەست پێ دەکات

.

*** تۆ مرۆڤیکی ڕووەکخۆریت توخنی گۆشت ناکەویت . هۆی ئەمە چییە و لە کەیەوە بووی بە ڕووەکخۆر ؟**

ــ کە بۆ خوێندن چوومە زانکۆی لەندەن لەگەڵ هەندێ قوتابی بووم بە هاوڕێ کە ڕووەکخۆر و چالاکەوان بوون لە کۆمەڵەی ڕووەکخۆرانی بەریتانی.. لەگەڵیان ئامادەی کۆڕ و چالاکییەکانیان دەبووم.. بڵاوکراوەکانیانم دەخوێندەوە .. دەچوومە چێشتخانەکانی تایبەت بە ڕووەکخۆران . زۆر زوو موچڕکی ئەم بیروباوەڕە گەڕا بە هەستمدا و چوو بە دڵما و لە مێشکما چەسپی و بووم بە ڕووەکخۆر.. لە ١٩٧٧/١٠/٢٤ دا ، بیرمە سیودووەم یادی دامەزراندنی نەتەوە یەکگرتووەکان بوو ، بۆ دواجار گۆشت کەوتە زارم. ئەوە بوو بە ٤٠ ساڵ. هەر ئەوسا بووم بە ئەندام لەو کۆمەڵەیەدا. ئەم بیرە مرۆڤایەتییە ڕەسەنە لە وڵاتە پێشکەوتووەکان تەشەنەی کردووە.. ئیستا بە ملیونەهای لێ بوونەتێ.

کە گەڕامەوە دەستم کرد بە بڵاوکردنەوەی ئەم بیروباوەر و نەریتە بە نووسین و زارەکی. لە زانکۆی جیهاندا لەگەڵ دامەزرێنەری زانکۆکە (د. نەوزاد یحیی باجگر) کە چاڵەکەوانێکی کۆمەلایەتی و ڕۆشنبیری و ژینگەییە ، کۆمەڵەییێکمان دامەزراند بەناوی (کۆمەڵەی بەزەیی بە ئاژەلا هاتن) لەبەر سەرقاڵی ماوەییێک لێی سست بووین ، ئیستا خەریکین و بەتەماین چالاکی بکەینەوە.

لەم بوارەدا تا ئیستا ئەنجامی باشم بە دەست هێناوە..ژمارەیێکی زۆر لە کەس و کار و گەنجانی لای خۆمان کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی و بوونەتە ڕووەکخۆر..من شانازییەکی زۆری پێ دەکەم.

مرۆڤ خۆی ئاژەڵە ..ئاژەڵیش بەقەد مرۆڤ مافی ژیانی هەیە.. لە ڕووی هەست و ئازار و خۆشەویستیی ژیانەوە هیچ جیاوازییەک لە نێوانیانا نییە. ئەم بیرە لووتکەی مرۆڤایەتی و شارستانیەتە .. لە کۆمەڵە دواکەوتووەکاندا دەرکی پێ ناکەن و بە ئاسانی جێی نابێتەوە .. لەو بڕوایەدام هەچ ڕۆشنبیرێک بە قووڵی بیر لە چەمکی ئازار و ژیان بکاتەوە ئەم بیرە پەسند دەکات. لەو قەناعەتەشدا دام کە ڕۆژێک هەر دێت با دوای هەزاران ساڵیش بێ دوترێ (سەردەمێ مرۆڤ گۆشتخۆر بوو).

دەمێکە کاتی ئەوە هاتووە بە جۆرێکی تر بیر لە مەسەلەی پەیوەندیی نێوان مرۆڤ ئاژەڵ بکەینەوە. ئەوانیش لە دایکی تەبیعەت زاون... لە هەمان کەرەسە درووست کراون ... بە هەمان یاساکانی سروشت ژیانیان پێ بەخشراوە... گۆشت ... ئێسقان... خوێن .. هەناسە.. برسی بوون .. ترسان .. ژیان خۆشویستن... زاوزێ کردن و بێچوە خۆشویستن و پاراستن...ئێش و ئازار ... مردن ... هتد. چییان لە مرۆڤ کەمترە و چییان لە مرۆڤ ناکات.

کاتی ئەوە هات مرۆڤ بەخۆیدا بێتەوە و بە چاو و گیانێکی تر سەیری پەیوەندیی خۆی بە سروشت و ئاژەڵەوە بکاتەوە. ئەوە دەرک کات کە مرۆڤ و ئاژەڵ هەردوو هاودەردن و هەردوو بەرهەم و کردەی هەمان سروشتن و بە قەد یەک مافی ژیانیان هەیە.

.

*مناڵەکانت چۆن؟

ـ بیری وا و هیچ جۆرە بیرێک نابێ بەسەر مناڵدا بسەپێنرێت.مناڵ دەبێ لەڕووی پەروەردەییەوە لەسەر ڕێی ڕاست بەخێو بکرێت ..فێری خۆشویستنی ژیان و جوانی و مرۆڤ بکرێ دوور لەهەموو جۆرە ڕک و کین و جیاوازییێک .. باسی هیچ کەس و نەتەوە و بیروباوەڕێکی لا بە خراپە نەکرێ .. فێری بزەیی بە ئاژەڵدا بکرێ . من هەرگیز داوایان لێ ناکەم و لێم نەکردوون واز لە گۆشت خواردن بهێنن. کە مناڵ بوون لێیان دەپرسیم بۆ نایخۆم ...دەمگوت حەزی لێ ناکەم .. ئیستا گەورە بوون و دەرکی ئەوە دەکەن بۆ نایخۆم. پەروەردەم کردوون بەزەییان بە ئاژەڵدا بێتەوە و تەنانەت کۆمەڵە چیرۆک و شیعری مندالانم بۆ نووسیون و بلاوم کروونەتەوە هەموو لەبارەی ئەم چەمکەوەیە ..سەربەستیم داونەتێ و وازم هێناوە خۆیان ڕێچکەی خۆیان لەم ڕووەوە هەڵبژێرن..

دەبێ مناڵ لەسەر بیناغەی بەزەیی بە ئاژەلا هاتن پەروەردە بکرێ..زۆر جار دەبینم منالان چۆن ئەزیەتی پشیلە و سەگ دەدەن..بە نەقیزە کەر لێدەخوڕن....بە دار لاستیک چۆلەکە و کۆتر دەکوژن.. بولبول و تەیروتوار دەخەنە ناو قەفەزەوە ..نەوت و ئاوی گەرم دەڕژێننە ناو شارە مێرووڵەوە....دەبێ دایک و باوکان هەر لە مناڵییەوە تێیان بگەیێنن کە ئەم هەڵسوکەوتانە دڕندەیی و ناڕەوان .. دەبێ ڕەوشتی خۆشەویستی و بەزەیی لە دڵ و دەروونی منالانیان بڕوێنن.

ئەوەی زۆر نیگەرانم دەکات کەوباز و کەڵەشێر بازەکانن.. نازانم چۆن لە دڵیان دێ ئەو باڵدارە جوانە بەستەزمانانە وا

تێکبەردەن ، یەکتر هەلا بە هەلا بکەن و لەناو خوێنی خۆیانیان بگەوزێنن....نازانم چ خۆشی و چێژێ لەم دڕندەییە دەبینن.. ساڵەها پێش ئیستا وتارم لە بارەی ئەم کارەساتانە بڵاوکردۆتەوە و داوام کردووە کاربەدەستان ڕێگا لەو کارە ناڕەوایانە بگرن.. داوام کردووە وەزارەتی پەروەردە مەسەلەی بەزەیی بە ئاژەڵا هاتن و ژینگە پاراستن بخاتە بەرنامەی خوێندنی ساوایان و سەرەتایی.. ئەگەر ئەم ڕەوشت و نەریتە بڵاو بێتەوە و لە مێشکی مناڵ بچەسپێ ئەمە کار لە باری دەروونی و پەروەردەیی گشتی دەکات و ڕۆڵی سەرەکی دەگێڕێ لە کەمکردنەوەی توندوتیژی لە کۆمەڵدا. شایانی باسە کۆمەڵێک چیرۆک و شیعری منالانم بڵاوبۆتەوە بە ناونیشانی (میوانی ئازیز) ەوە .. هەموو دەچنە چوارچیوەی بەزەیی و خۆشەویستی بۆ ئاژەڵ.

.

***نموونەیێک لەو شیعرانە.**

ـ ئەم شیعرە بە ناوی (کۆترۆکە) یە:

کۆترە نەرم و نۆڵەکە

کە بۆت دێم تۆ ڕامەکە

من هاوڕێی دڵسۆزی تۆم

خۆشم ئەوێی بەقەد خۆم

دانم بۆتۆ هێناوە

وا تێنەگەی کە داوە

من ئازادیی تۆم ئەوێ

خۆشی و شادیی تۆم ئەوێ

حەزم لە سەربەستییە

ڕکم لە ژێردەستییە

.

***زۆر کەس لەوبڕوایەدان کە گۆشت خواردن شتێکی سرووشتییە .. ئێوە دەڵێن چی؟**

ــ لە سروشتدا دوو جۆر ئاژەڵ هەن (گۆشت خۆر و ڕووەکخۆر) .. یا هەر گۆشت دەخوات یا هەر ڕووەک ... تەنها مرۆڤە جوتخۆرە. لێکۆڵینەوە زانستییەکانی لەم بارەیەوە دەریانخستووە کە مرۆڤ بە ڕەچەڵەک ڕووەکخۆرە چونکە لە ڕووی فسیۆلۆجی و شیتەڵییەوە سروشتی پێکهاتنی ددانەکانی و گەدە و ڕیخەلۆکە و هۆرمۆنەکانی دەقاودەق وەک هی ئاژەڵە ڕووەکخۆرەکانە ، کە جیایە لەهی ئاژەڵە گۆشتخۆرەکان.. لەبەر ئەمەیە مرۆڤ ناتوانێ بە ئاسایی گۆشتی خاو بخوات.. ئەبێ بیبرژێنێ یا لێبنێ. ئەمە ئەوە دەسەلمێنێ کە گۆشت خواردن کارێکی سروشتی نییە .. ئەنجامی ئاگر دۆزینەوە و بەکارهێنانی بووە بۆ لێنان..ئەگەر مرۆڤ بە ڕاستی و بە ڕەچەڵەک گۆشتخۆربایە دەبوو بتوانێ بە ئاسایی گۆشتی خاو بخوات..

لێکۆڵینەوەکان ئەوەشیان دەرخستووە کە مرۆڤە ڕووەکخۆرەکان تەندروستترن و ڕێژەی تەمەنیان بەرزترە و مێشکیان ڕوونترە و باری دەروونییان ئارامترە لە گۆشتخۆرەکان و تووشی زۆر نەخۆشیی کوشندە نابن .

بە بەراوردکردنی ئاژەڵە گۆشتخۆر و ڕووەکخۆرەکان دەردەکەوێ کە هەموو ئاژەڵە گۆشتخۆرەکان هار و دڕندەن کەچی ئاژەڵە ڕووەکخۆرەکان هێمن و هێورن.

من لەگەڵ ئەو بڕوایەدام کە مرۆڤ بە ڕەچەڵەک ڕووەکخۆرە.
جگە لەمانە مرۆڤ گەیشتۆتە لووتکە لە بیرکردنەوە و ڕامان لە لوغز و مەزنیی بوون و جوانی و ژیان و پرسی ئازار ، ئەبێ بە پێوانەی تر سەیری ئەم کارەساتە بکات و واز لەم بەستەزمانانە بهێنێ.. و چیتر ژیانیان لێ زەوت نەکات و بەم دەردەیان لەناو نەبات کە ڕۆژێ بە ملیۆنەهایان لێ دەکوژێ و سەردەبڕێ... چی ئەم بەستەزمانە بێ دەسەڵاتانە لەم جینۆسایدە قورتار دەکات؟

شانازی دەکەم و دڵخۆشم بەوەی ئەم نەریتە شارستانییەتە و هی تری وەک (ڕۆژی ڤەلەنتاین) م گواستەوە لای خۆمان. هەر لە سەرەتای هەشتاکانەوە لە بۆنەکانیاندا وتاریان لە بارەیەوە بڵاو دەکەمەوە بە گەنجە بیر ڕووناکەکانمانیان دەناسێنم. گەر لە ژیانمدا شانازی بە یەک شت بکەم ئەوەیە کە ڕووەکخۆرم. دڵخۆشم بەوەی کە ژمارەییێکی زۆر کەس و کار و گەنجە ڕۆشنبیرەکان بوونەتە ڕووەکخۆر و بەردەوام لە زیادبووندان.

.

***هەندێ بەسەرهاتی سەیرت لەگەڵ ئاژەڵاندا باس دەکرێت. دەتوانی یێکێ لەو بەسەرهاتانەمان بۆ بگێڕیتەوە؟.**

ـ گەلێ ڕێکەوت و بەسەر هاتم هەیە لەمبارەیەوە .. یێکێ لەمانە ئەوەیە لە ساڵی ١٩٩٢ بوو ، کە ئیڤانی کوڕم دووسێ مانگان دەبوو.. لە بەغداد لە گەڕەکی سەییدییە لە شوقەییێکدا کرێچی بووم.. دوای هەرای شەڕی ئێران و داگیرکردنی کوێت بوو.. باری ئابووری کارەساتاوی بوو .. موچەکەم ٣٠٠٠ دینار بوو و قوتووی شیری منالان بە ٥٠٠٠ دینار بوو.. لە شێعرێکمدا بە ناونیشانی

(میوانی ئازیز) کە ئەو شەوەی ئیڤان لە دایک بوو لە (١٩٩٢/٣/٣) دا نووسیومە باسی ئەو ڕۆژانە دەکەم....چەن دێرێکیت بۆ دەخوێنمەوە:

میوانی ئازیز...یەکەم شەوتە
یەکەم ئاهەنگی گریە و خەوتە
بەخێر هاتیتە ژیانی پڕ زام
خەمێکیت هەموو خەمێکت قووت دام
ڕۆڵە وەختەکەت تا بڵێی سەختە
چیبکەم دیارە شت..هەمووی بە بەختە
من و بەخت بە پشت ناحەزی یێکین
لە گەڵ کەساسی تا بڵێی ڕێکین
ڕۆڵە ژیان ئیستا بارێکی قورسە
هەر ماڵوێرانی و برسییەتی و ترسە
هەرزەکارێکی دڕی بێ ویژدان
ئەم وڵاتەی لێ کردووین بە زیندان
بیست و چوار ساڵە بە ژیانی جۆ و کا
مەلە لە خوێنا بەم خەڵکە ئەکا
خەڵکەکەش خراپ لێیان شێواوە
برا لە برا خۆی مەڵاس داوە
چ تاوانێ بوو کردم دەرحەق تۆ
پەنجە ئەگەزم..ئەمەم بۆ کرد..بۆ
تۆم هێنایە ئەم ژینە شێواوە
ڕووە سپیەکەی زەرد هەڵگەڕاوە

...هتد

خاوەن ئەو شوققەیەی تێیدا نیشتەجێ بووم ... بەردەوام داوای لێ دەکردم دەرچم.. لە بارێکی یەکجار نالەباردا دەژیام تەنگم پێ هەڵچنرابوو ..گیرم خواردبوو نەمدەزانی چیبکەم.. ئەوسا (ئازاد) ی برام لە گەڕەکی غەزالیە خانوویێکی هەیکەلی هەبوو هەر خشت بوو بێ پەنجەرە و دەرگا.. بۆی تەواو نەدەکرا.. وتی (من تاقەتی ژیانم لەم وڵاتە نەماوە.. سەری خۆم هەڵدەگرم و دەچمە هەندەران.. ئەم ئوتومبیلەم بفرۆشە و بە پارەکەی خانووەکە تەواو بکە و بچۆرە ناوی).. وەکالەییێکی بۆ کردم و سەفەری کرد..ئوتومبیلەکەم بە (٦٥٠٠٠) دینار فرۆشت کە تا ڕادەییێک بەشی دەکرد خانووەکەی پێ تەواو بکرێت..لەگەڵ وەستا (ابو عەلی) کە ئازادی برام ڕایسپاردبوو خانووەکە تەواو بکات چووینە ناو خانووەکە بۆ ئەوەی دەست بکا بە کار.. بینیم دوو هێلانەی کۆتر لەناو دەکتەکانی موبەریدەکاندا هەن.. لە (ئەبوو عەلی) م پرسی گەر ئێوە کار بکەن ئەی ئەم کۆترانە.. پێکەنی و وتی دەیانفرێنین و هێلانەکە فڕەدەدەین.. وتم شتی وا چۆن دەبێ؟ گاڵتەی بە قسەکانم هات و بە پێکەنینەوە وتی ئێمە گوێ نادەینە ئەم شتانە. قبووڵم نەکرد و پێیم وت(تا بێچوە کۆترەکان نەفرن بە هیچ جۆر ناهێڵم دەست بکەن بەکار).. ئەبوو عەلی سەیر و گاڵتەی بە قسەکانم هات.. و بە عاجزی و سەرسوڕمانەوە خواحافیزی کرد.

هەموو ڕۆژ دەچوومە سەر خانووەکە .. چاوەڕێ بووم کۆترەکان چۆلی بکەن ... تا دوای ٢٤ ڕۆژ دوا هێلانە چۆل بوو.

لەم ماوەیەدا بازاڕ گڕی سەندبوو.. بە پارەکە تەنها دوو ژووری پێ تەواوکرا ئەویش بە نیوەچلی.

بەسەرهاتم لەگەڵ ئاژەڵاندا زۆرە .. هەموو چیرۆکن ...هەر بۆ پێکەنین ئەمەشتان دەگێڕمەوە:

زستانی ساڵی ٢٠٠٨ بوو ...ڕۆژێکیان گەڕامەوە ماڵەوە بینیم دایکی ئیڤان لە چیمەنەکەدا دانیشتووە هەر منی بینی بەدەنگێکی پڕ لەترس و لەرزەوە وتی فریام کەوە ئەوە لەکوێی .. پێش سەعاتێ جورجێکی گەورەم لە موبەقەکەدا بینی .. منیش یەکسەر چوومە ژوورەوە.. ژوورەکانم هەموو پشکنی .. لێی گەڕام هیچم نەدۆزییەوە. پاشان چوومە بازاڕ لە کەلوپەل فرۆشێکم پرسی چۆن چارەسەری بکەم.. وتی ئەوەتا یا زەهری بۆ دادەنێی ، قەفەزێشمان هەیە بۆ گرتنی..قەفەزەکەم لێ کڕی و بردم لەماڵەوە دامنا.. دوای دوو ڕۆژ جورجەکە گیرا.. بۆ کوشتن .. نایکوژم ..لەدەرەوەش بەڕەللای بکەم دەچێتە ماڵێکی تر.. لەناو سندووقی ئوتومبیلەکەم دانا بردم لە چۆلاییێکدا بەڕەللای کەم. لە شوێنێکدا وەستام .. کە ویستم بەڕەللای کەم ، ترسام ، وتم ئیستا دەمبینن و وا تێدەگەن تەقینەوە دادەنێمەوە.. جورجەکەم هێنایەوە ماڵەوە.. و قەفەزەکەم لە چیمەنەکەدا دانا.. چووم نەختێ پەنیر و نانی چەورم بۆ هێنا .. دایکی ئیڤان وتی: هەر ئەوەمان مابوو.. پیاوی خەڵک قەفەزی بولبول دەهێنێتە ماڵەوە و تۆش جورج و مشک... زوو زووە خواردنم بۆ دەبرد و ئاوم لەبەر دانا.. دوای دوو ڕۆژ .. لەگەڵ (دیار) ی کوڕم چووینە ئەو شوێنە چۆڵەی پێشتر چووم .. ئوتومبیلەکەم وەستاند و دابەزیم .. بۆنیتەکەم کردەوە ، وای پێشاندەم کە

ئوتومبیلەکە تێکچووە .. نەختێ دەستم لە مەکینەکەیدا وەردا و قەفەزەکەم دابەزاند و دەرگایەکەم کردەوە و بایبایم لێ کرد.. جورجەکە بە ڕاکردن چووە ناو تەراشەکانی ڕۆخ شەقامەکە.. کە گەڕامەوە دایکی ئیڤان وتی.. ئەوە بۆ نەتهێنایەوە؟.

.

***کام ئاژەڵت لەهەمووان خۆشتر دەوێت؟**

- جارێکیان هاوڕێیەکم ئەم پرسیارەی لێ کردم .. منیش هەر بۆ گاڵتە وتم مارمێلکە... بەسەرسوڕمانەوە پرسیی بۆ؟ وتم (چونکە تاکە شتێکە خێزانەکەم لێی دەترسێت).

.

***وەک چالاکەوانێکی ژینگەیی ..کام وەرزتان پێ لە هەمووان خۆشترە ؟**

- من هەموو وەرزەکانم پێ خۆشە ..هەر یێکێکیانم زیاتر لەوانی تر خۆشدەوێت.. هەریەکە جوانی و خۆشیی تایبەتێتیی خۆی هەیە.. لە شیعرێکما کە بە ناونیشانی (نامەییێکی نەورۆزی) یە لەم چەند دێرەیدا لە بارەی هەستم سەبارەت بە وەرزەکانەوە دەڵێم:

......

بەقەد پایز شەیدای زستان و بەهارین
بەهار دادێ پەلکەزێڕینەی ڕەنگارین
هاوین دادێ فێنکی و کانیی سازگارین
پایز دادێ دارستانین زێڕ ئەبارین
زستان دادێ بۆ ڕیشۆڵە میواندارین

....

.

***ئێوە وەک خاوەن یەکەم پرۆژەی ئینسایکلۆپیدیای کوردستان ..ئەنجامدانەکەی گەیشت بە چی؟**

ـ بیرۆکەی دانانی ئینسایکلۆپیدیای کوردستان دەگەڕێتەوە ناوەڕاستی سەدەی ڕابردوو. ڕۆشنبیرانی کورد زۆر جار لەدانیشتنە ئەدەبی و زانستییەکانیاندا باسی ئینسایکلۆپیدایان دەکرد و ئەم ئاواتەیان دەخواست ئینسایکلۆپیدیاییێک بۆ کوردستان دابنرێ. ئەمە هەر ئاوات و هەر بە قسە بوو . هیچ وتارێک لەم بارەیەوە بڵاونەکراوەتەوە و هیچ دەکومێنتێک نییە لە بارەیەوە ، تا ساڵی ١٩٩٧دا بۆ یەکەم جار من پرۆژەییێکی تەواوم پێشکەش حکومەتی کوردستان کرد بە ناوی (ئینسایکلۆپیدیای کوردستان ئاواتێکە) لە ڕێی بەڕێوەبەری گشتیی دەزگای ئاراس کاک (بەدران ئەحمەد حەبیب) ەوە. پاشان پرۆژەکە لە گۆڤاری (ڕامان) ی ژمارە ٤١ ی ساڵی ١٩٩٩دا ل ٢٧ — ٢٩ بڵاو کرایەوە.

لەبەر باری نا ئاسایی ئەوسا نەتوانرا کاری لەسەر بکرێ.. پێش ئەم پرۆژەیەی من هیچ دەکومێنتێک نییە و هیچ وتارێک لەم بارەیەوە بڵاو نەبۆتەوە بڵێ پرۆژەییێکی وا لە ئارادا بووە.

لە ساڵی ٢٠٠٧ دا بووم بە ئەندامی کارای ئەکادیمییای کوردی . یەکسەر ئەم پێشنیازەم پێشکەش بە ئەنجومەنی ئەکادیمیا کرد ، ئەنجومەنی ئەکادیمیا پەسندی کرد و بە پێی کۆنووسی (ژ١٥ ی ٢٠٠٨/٢/٣) لیژنەییێک دانرا بەسەرۆکایەتیی من و هەر خۆم لیژنەکەم بەم جۆرە دامەزراند:

د. وریا عومەر ئەمین ــ سەرۆک

مۆئەیەد تەییب ـ ئەندام

د. جەبار قادر ـ ئەندام

حەمید بەدرخان ـ ئەندام

عبدالرحمن معروف ـ ئەندام

لیژنەکە من دامنا و یێکێ لە ئەندامەکانی دەسنیشانم کردن (د. جەبار قادر) بوو. کە لیژنەکە دانرا د. جەبار نەیگوت کە پرۆژەی تری وا هەبووە و ئەم بەشداریی تێدا کردووە و کاری تێدا کردووە. بە پێچەوانەوە لەبەردەم هەموو ئەندامانی ئەکادیمییا دەسخۆشیی لێ کردم و وتی ئەمە کارێکی پیرۆزە و پڕ بە دڵ پشتگیریت دەکەم.

پاش ماوەییێک بێ ئاگاداریی من لە پڕ لیژنەییێکی تر بە سەرۆکایەتیی (د.جەبار قادر) دانرا بێ ئەوەی پرس بە من بکرێ و ئاماژە بە لێژنەکەی پێشوو بکرێ (کە بووە جێی سەرسوڕمانی هەموو ئەندامانی ئەنجومەنی ئەکادیمیا). د.جەبار وای خستە ڕوو و وای ڕادەگەیاند کە دەمێکە لە ئەوروپا کاریان لەسەر کردووە. لێم پرسی ئەی بۆ کە لیژنەکەمان دانا و تۆ کرای بە ئەندام تێیدا باست نەکرد؟ (وەڵامی نەبوو).

بە داخەوە ئەمە کارێکی نائەکادیمی بوو نەدەبوو لە ئەکادیمییادا ڕوو بدات. لەگەڵ ئەمەشدا ، من ئامادەیی خۆمم پێشاندا بۆ هاوکاری کردن لە گەڵیدا .لە دیمانەییێکدا لە ڕۆژنامەی بەدرخان ژ ١٥٧ ی ٢٠١١/٨/١٥ ئەم ڕاستییانەم خستە ڕوو و گوتم (گرنگ ئەوەیە کارەکە ئیشی لەسەر بکرێ و ئەنجام بدرێ. گرنگ نییە کێ ئەنجامی دەدات.. ئەمە ئەرکێکی نەتەوەییە).

به داخەوە ئەنجامەکەی گەیشت بە ئەوە (نەئەوان هیچیان پێ کرا ، نە هێشتییان ئێمە هیچ بکەین).

.

*چۆن کێشەی ڕێنووس هەڵدەسەنگێنیت؟

ـ بە داخەوە ڕێنووس لای ئێمە بۆتە فۆبیاییێکی کوشندە.. گیروگرفتی سەرەکیی لەمەدا لەوەدادیە کە سەیری ڕێنووس دەکەین وەک کێشەییێکی زمانەوانی.. دەمێکە زمانەوانان ڕێنووسیان لە گیروگرفتەکانی زمانەوانیدا جیا کردۆتەوە و ڕێنووسیان لە زمانەوانی دەرهێناوە.. هیچ ڕێبازێکی زمانەوانی نیە باسی ڕێنووس بکات. ڕێنووس بۆتە شتێکی کۆمەڵایەتی و پێکهاتنی عەفەوی لەسەریا. هەر لای ئێمە بۆتە دێوەزمە و کراوەتە کێشەییێکی ئاڵۆز و بۆتە گرفت .

ئەم ڕێنووسەی ئیستامان گەلێ گونجاوە و لەوە باشتر ناکرێ ، بە دەسکاری کردنی گرفتی تر سەرهەڵدەدا. گەر بەراوردی بکەین لەگەڵ ڕێنووسی میللەتانی تری پێشکەوتوو لەڕووی دەسەڵات و شارشتانییەت و ئابووری و تەکنەلۆجیاوە... وەک زمانی ئینگلیزی و یابانی و چینی .. دەردەکەوێ ئێمە لە چاو ئەوان هیچ گیروگرفتێکی ڕێنووسیمان نیە.

بە داخەوە لە هیچ شتێکدا سوود لە ئەزموونی میللەتان وەرناگرین.. لە ساڵی (١٥٦٨ز) ، کە دەکاتە چوار سەدە و نیو بەر لە ئیستا ، وەزیری دەرەوەی بەریتانیا (سێر تۆماس سمیت) یەکەم پێشنیازی ڕێنووسسازیی بە ناونیشانی (لە بارەی ڕاستکردنەوەی ڕێنووسی ئینگلیزی) یەوە پێشکەش بە شا ئێدوەردی شەشەم و ئیلەزەبێتی

یەکەم کرد...لەو ساکەوە تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم، بەهەزاران وتار و لێکۆڵینەوە و ڕەخنە لەبارەی گیروگرفتەکانی ڕێنووسی ئینگلیزیەوە بڵاو بونەتەوە ، هەموو داوای چاکسازیی بۆ دەکەن .بەناوبانگترینیان داواکارییەکەی (بیرنارد شۆ) یە . وەسیەتی کرد هەرچی سەرمایەی هەیە تەرخان بکرێ بۆ چاککردنی ڕێنووسی ئینگلیزی... بەڵام سەرەڕای دەسەڵات و توانینیان هیچیان بۆ نەکرا. دوای ٤٥٠ ساڵ تێپەڕبوون بەسەر وتارەکەی (سێر تۆماس سمیت). لە ساڵی ٢٠١٣دا پرۆفیسۆری زمانی ئینگلیزیی زانکۆی ئۆکسفۆرد (سایمون هۆڕبن) ڕایگەیاند کە (ترازان و دوورکەوتنەوەی نووسین لە ئاخاوتن و کێشەکانی ڕێنووس و هەبوونی شێوەی جیا بۆ نووسینی هەمان وشە لە زمانی ئینگلیزیدا دەبێ بە شتێکی ئاسایی سەیری بکرێ و قبووڵ بکرێ و هەر هەوڵدانێک بۆ یەکگرتنیان بێ سوودە و سەرناگرێ)..

زمانی چینی کە زمانی زیاتر لە ملیار و نیوێکە..زمانی چارێگێکی هەموو مرۆڤی سەر ڕووی زەمینە،ئیستاش نووسینی وێنەیی (ئیدیۆگرامی) بەکار دەهێنن. لە نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابردوودا لە سەردەمی ماوتسی تۆنگدا هەوڵدرا بۆ گۆڕینی بە نووسینێکی فۆنیمیکی، نەیانتوانی ، بۆیان دەرکەوت کە گەر بیگۆڕن لە شارستانییەتی کۆن و مێژووەکەیان دەپچڕێن و یەکیەتیی نەتەوایەتییان لەدەس دەدەن و دەبن بە چەن میللەتێک. نووسینەکەیان هۆکاری سەرەکیی لێکبەستنی نەتەوەییانە، بۆیە بریاریان دا نەیگۆڕن.و دەسکاریی نەکەن.. هەر بەو نووسینە سەختە

بیدائییە ناقۆڵایە گەیشتوونەتە لووتکەی تەکنەلۆجیا و بەربەرەکانێ لەگەڵ هەموو جیهاندا دەکەن..

لەم سەد ساڵەی بەسەرچوو بە هەزاران وتار و لێکۆڵینەوە لە بارەی گیروگرفتەکانی ڕێنووسی عەربییەوە لەلایەن کەڵە نووسەر و زمانەوانەکانەوە بڵاوکراونەتەوە ..داوای چاکسازیی ڕێنووسی عەرەبی دەکەن.. بەڵام هەرگیز نەیانتوانی دەسکاریی بکەن..هەندێ دەڵێن قورئان ڕێنووسی عەرەبیی ڕاگرتووە..کە وا نییە..سەیرێکی ڕێنووسی قورئان و نووسین و ڕێنووسی عەرەبی بکە دەردەکەوێ ، جیاوازیی نێوانیان ئاسمان و ڕێسمانە.

هەر زمانێکی تر بەدەستەوە بگرین هەمان شتە....بۆیە ئێمەش دەبێ لە شوێنێکدا بوەستین ئەگینا هەرگیز بە هیچ ناگەین.

چەخت لەسەر ئەمە دەکەمەوە کە ئیستا ڕێنووس بە بابەتێکی زمانەوانی ناژمێررێ.. هیچ ڕێبازێکی زمانەوانی نییە لە دیسەسوێرەوە بگرە تا ئیستا باسی کێشەی ڕێنووس بکات. ڕێنووس پێکهاتنێکی عەفەویی کۆمەڵایەتیی مێژووییە.. نابێ تێکەڵ بە سیاسەت و زمانەوانی بکرێت.. کە بەداخەوە ئێمە کردوومانە.. قسە زۆرە لەسەر ئەم کێشەیە....شایانی باسە ئێمەی (لیژنەی ڕێنووس لە ئەکادیمییای کوردی) دا ، کتێبێکمان لە ساڵی ٢٠١٣دا بەناونیشانی (ڕێنووسی کوردی بەپێی بنەما زانستییەکانی ڕێنووسی گشتی) بڵاوکردەوە . تیایدا لە ڕووی مێژوویی و لۆژیکی و زمانەوانییەوە بە دوور و درێژی لەم کێشەیە دەکۆڵینەوە...هیوادارم و ئاواتەخوازم ئەوانەی بایەخ بەم لایەنە دەدەن و پێشنیازیان هەیە

سەیرێکی ئەم کتێبە بکەن و ئامادەین بۆ هەر گفتوگۆییێک لە بارەیەوە.

.

*چالاکییێکی لە ڕادەبەدەر لە فێسبووکدا دەنوێنیت..هۆی ئەمە چییە؟

- من بەختەوەری و خۆشیی ژیانی خۆم لەوەدا دەبینم کە لە سەردەمی پێش تەکنەلۆجیا هاتمە ژیان و فریای لووتکەی تەکنەلۆجیا کەوتم کە پێشتر ، تەنانەت بیست بیست و پێنج سالێکیش بەر لە ئیستا ، نەدەهاتنە خەیالیش ، بە تایبەتی مۆبایل و ئەنتەرنێت و فێسبووک.. کە بە هۆیانەوە ئەم جیهانە پان و بەرینە بۆتە ژوورێکی بچووک نەک گوندێک وەک دەیانگوت. خەلکەکەی لێک نزیک کردەوە و پەیوەندیی کۆمەلایەتی و مرۆڤایەتیی نێوانیانی یەکجار پتەو کرد وای کرد هەمیشە لە هەموو شوێنێکدا بیت.

من چێژێکی تایبەتی لەم داهێنانە وەردەگرم لەبەر دوو هۆ . یەکەم: ژیانی سادەی پێش تەکنەلۆجیام بینیوە و چێشتوومە. دووەم: بە هۆیانەوە هەست دەکەم هەمیشە لەگەڵ هەموو کەسێکی سەر ڕووی زەمیندام... یەک خولەک مۆبایلم پێ نەبێ هەست دەکەم نیم.. بە هۆی ئەنتەرنێت و مۆبایلەوە ، لەهەر کوێ بم دەتوانم بە ڕەنگ و دەنگەوە ڕوو بە ڕووی هەر کەسێک بم لە هەر کوێدا بێ... هەر زانیارییێکم بوێ لە بارەی هەچ شتێکەوە یەکسەر لە ڕێی ئەنتەرنێتەوە دەستم دەکەوێ..کە جاران خۆم دەزانم بە چ حالێ

دەسمان دەکەوت. ئەنتەرنێت کتێبخانەیێکە هەموو کتێب و بڵاوکەرەوە و زانیاریی هەموو جیهانی گرتۆتە خۆ.. بۆ کوێ بچم سووک و ئاسان لەگەڵمدایە.

جاران وتارێکمان بنووسیبایە دەبوو بە بەرید بۆ گۆڤار یا ڕۆژنامە بینێرین.. بە حەفتە و مانگ تا دەگەیشت و هەندێ جار ون دەبوو.. بە مانگ چاوەڕێمان دەکرد تا بڵاو دەکرایەوە ... ژمارەیێکی کەم خوێنەر لە شوێنێکی سنووردارا دەیانبینی.. کەچی ئیستا ، وتارێک لە ئەنتەرنێت یا لە فێسبووکدا بڵاو بکەمەوە..بە یەک چرکە دەگاتە هەموو شوێنێکی سەر رووی زەمین و یەکسەر دەکەوێتە بەردەست بلیۆنەها.

لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا کە خوێندکار بووم لە دووروڵاتان..زوو زووە نامەم بۆ دایکم دەنارد .. نامە زۆر دوا دەکەوت تا دەگەیشت .چونکە هاتوچۆ خێرا نەبوو و هەموو نامەیێک لە ریقابە دەبینرا و دەخوێنرایەوە بۆیە بە دوو مانک و سێ مانگ دەگەیشتن.. جاری واش هەبووە بێنج شەش نامە بە یەک جار دەگەیشت.. هەزار ڕەحمەتی لێ بێ (مام شەعبانی پۆستەچی) ئیشێکی چاکی دەکرد .. نامەکانی بەیەک جار نەدەگەیاند .. گلی دەدایەوە و هەر ناوەناوە یێکێکی دەگەیاند .. بەمە دایکم بەردەوام دڵنیا دەبوو.. ئەوسا پەیوەندی کردن ئاسان نەبوو ..زۆر جار خەڵک دەچوونە بەغا بۆ تەلیفۆنکردن لەگەڵ وڵاتان.. کەچی ئیستا ئیمێل و ئەنتەرنێت و ڤایبەر و مۆبایل کەوتۆتە گیرفانی هەموو کەسێک .. وایان کردووە چەن لێک دوور بن ، هەمیشە پێکەوە بن..

بەسەرهاتێکی سەیرم هاتەوە یاد کە پەیوەندیی بەم مەسەلەیەوە هەیە ...جارێکیان لە لەندەنەوە بۆ سەردان هاتمەوە هەولێر ٢٠ بیست ڕۆژ مامەوە.. پێش چوونم بۆ بەغداد ، تا لە وێوە بچمە لەندەن. نامەیێکم بۆ دایکم نووسی پوولێکم لێدا و بە ژێری ئیستیکان مۆرم کرد و دامە (مام شەعبانی پۆستەچی) ، شەممە بوو ، پێم وت بەیانی دەچمە بەغداد .. سێ شەممە بە فڕۆکە سەفەر دەکەم.. دایکم زۆر پەرێشانە ، تۆ ڕۆژی هەینی ئەم نامەیە بگەیێنە ماڵەوەمان.. خوا خێرت دەنووسێ .. وتی سەرچاو کاکە وریا بەخێر بچیت و بەخێر بێیتەوە.. کە چوومە بەغداد بەو ئومێدەی سێشەممە سەفەر بکەم .. کێشەی نوێکردنەوەی پەسەپۆرتەکەم هاتە پێش وای کرد دوو حەفتە سەفەرەکەم دواخەم . ڕۆژی چوارشەممە گەڕامەوە هەولێر. ڕۆژی هەینی بەیانییەکەی زوو لە دەرگا درا .. من چووم دەرگاکەم کردەوە..مام شەعبان بوو ... خۆی و پاسکیلەکەی ، نەیزانی و دەرکی نەکرد کە من وریام و وتی: (چاوتان ڕوون ئەمە نامەیێکە بە بەریدی خێرا لە کاک وریاوە ئیستا گەیشت)..منیش زۆر سوپاسم کرد و خۆم مات کرد و پێم نەوت من وریام ..نامەکەم لێ وەرگرت و تا ئیستاش لام پارێزراوە.

بە گوێرەی پرسیارەکەتان لە بارەی فێسبوکەوە.. ڕاستە تا ڕادەیێکی زۆر چاڵاکم..ڕۆژ نییە بابەتێ یا زیاتری تێدا بڵاو نەکەمەوە.. بابەتەکان هەموو هەمەچەشنە و ئامانجدار و سنوورشکێنن.. تەرخان کراون بۆ بڵاوکردنەوەی ڕۆشنبیریی گشتی و هوشیاری و هەستی مرۆڤایەتی و بیری پاک و ڕوون و ژیان خۆشویستن و جیهان و گەردوون ناسین و ژینگە پاراستن و

نەهێشتنی جیاوازی لە نێوان ڕەگەز و ئایین و شتی سەیر و پێکەنیناوی.. تا ئێستا زیاتر لە ٤٠٠ بابەت و وتارم لە فێسبووکدا بڵاو کردۆتەوە بە سێ زمان ، هەوڵ دەدەم تیایاندا ڕووە گەش و جوانەکەی ژیان و سرووشت بخەمە ڕوو و خۆشەویستی بڕوێنم.. ئامانجی هەرە سەرەکیشم ئەوەیە ڕووە گەشەکەی خۆمان وەک کورد بۆ دۆست و دوژمنانمان دەرخەم. هاوڕێ و خوێنەرێکی یەکجار زۆرم هەیە.. بەردەوام پەیوەندیم لەگەڵدا دەکەن بە تایبەتی قوتابیانی بەشە کوردییەکان.. پرسیارم لێ دەکەن لە بارەی زمانەوانی و داوای زانیاری و سەرچاوە و ڕێنماییم لێ دەکەن .. منیش وەڵامی هەموویان دەدەمەوە و پێویستییەکانیان جێبەجێ دەکەم..

.

***وەک بزانم ژمارەییێکی زۆر ماڵپەڕ و لاپەڕەی فێسبووکتان هەیە..**

ـ جگە لە لاپەڕەی فێسبوکی کەسیی خۆم. ماڵپەڕێک و دوو لاپەڕەی فێسبوکی ترم هەیە بە ناوی تابلۆی شانازییەوەیە تەرخانم کردوون بۆ بەشە کوردییەکان ... تێیاندا یەکەمەکانی هەموو بەشە کوردییەکان نمایش دەکرێت.

ماڵپەڕێکی تر بە ناوی (شەپۆلەکان) ـە ..وێنەی دەرچوونی بەشە کوردییەکان نمایش دەکات... مامۆستای بەشی کوردیی زانکۆی بەغداد (فەیسەل غازی محەممەد) سکرتێری ماڵپەرەکانە و

هاوکارمە لە ئامادەکردنیان. ئەم ماڵپەڕەشم هەیە کە بەشێ لە کتێب و وتارەکانمی تێدا دەسدەکەوێ:

http://wariaomaramin.blogspot.com

.

***دەپرسن بۆ تا ئیستا هەر لە بەغداد ماویتەوە و بەیەکجار نەگەڕاویتەوە کوردستان.**

ـ لە ساڵی ٢٠٠٤ ەوە هەوڵ دەدەم بگەڕێمەوە کوردستان. داوای نەقلم کرد ، ڕەزامەندیم لە زانکۆی بەغداد دەسگیر کرد..بەڵام لای خۆمان نە زانکۆی سەلاحەدین نە زانکۆی سلێمانی قبووڵیان نەکردم... نەشمتوانی واز لە وەزیفە ٢٥ سال خزمەتییەکەم بهێنم چونکە تاکە سەرچاوەیەکم بوو بۆ ژیانی مناڵەکانم و خانەنشینییەکەم لەدەست دەچوو و لە هەولێر شوێنم نەبوو بۆ حەوانەوەی ماڵ و مناڵەکانم .. سەیر ئەوەیە من و مامۆستاییێکی بەغدایی بە پێی هەمان نووسراوی فەرمی ڕەزامەندیمان لە زانکۆی بەغداد دەسگیر کرد.. ئەو قبووڵ کرا و من نەکرام. نامەییێکم بۆ سەرۆکی حکومەتی کوردستان نارد داوام کرد وەک هەموو ئەو مامۆستا زانکۆییانەی گەڕانەوە شوێنێکم بۆ دابین کەن تا خۆم دەگرم ، تا بگەڕێمەوە ، وەڵام نەدرامەوە.. دوای ئەمە سێ نامەی ترم نارد هەمان شت... دوا نامەم بە شێوەییێکی فەرمی لە ڕێی ئەکادیمیای کوردییەوە نارد.. بە چاک و خراپ هیچ وەڵام نەدرامەوە. بۆیە بە داخەوە بۆم ڕێکنەکەوت بە یەکجاری بێمەوە. ئەم قسانەی ئیستا کردمن لە دیمانەییێکی ڕۆژنامەوانی لەگەڵ

ڕۆژنامەی بەدرخان (ژمارە ١٥٧ ی ١٨ــ ٥ ــ ٢٠١١) دا درکاندمن. وتم بەڵکو لە ڕێی ڕۆژنامەوە دەنگم دەگا .

.

***دەتوانی ناوی ئەو مامۆستایەمان بدەیتێ؟**

ــ بەڵێ دەتوانم.. ئیستا لە بەشی مێژووی کولێجی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین دەوام دەکات.. داوام لێ بکرێ ناوەکەی دەردەخەم. ئاشکرایە بە دەیان مامۆستای تری (غەیرە کوردیش و.. !) لە هەموو زانکۆکانی کوردستان پێشوازی کران و ڕیزیان لێ گێرا و منیش وام بەسەر هات..

.

***ئایا بیرت لە نووسینی بیرەوەرییەکانت نەکردۆتەوە؟**

ــ بڕواناکەم من شتێکی ئەوتۆم کردبێ لە ژیانمدا شایانی بیرەوەری نووسین بێ .. لە دیمانە و نووسینی وتارە لابەلا و پەرتوبڵاوەکانم باسی هەندێ لە بەسەرهاتەکانی ژیان و پەیوەندییەکانم دەکەم.. بۆم بڕەخسێ کۆیان دەکەمەوە. وەڵامەکانم بۆ پرسیارەکانتان دەچنە ئەو خانەیەوە.

.

***زۆر سوپاستان دەکەم..لە کاتمان گرتی و هیلاکمان کردیت..**

ــ من سوپاسی ئێوەی بەڕێز دەکەم.

....

ئەم دیمانەیە لە (٣ و ٤ و ٥ ی نیسانی ساڵی ٢٠١٦) لە بەشی ڕاگەیاندی زانکۆی جیهاندا ئەنجام درا.

سەرگوزشتەی پڕۆفیسۆر د. وریا عومەر ئەمین

ـ ١٩٤٧/٣/١٥ لە شاری کۆیە لە گەڕەکی بەفری قەندی لە دایک بووە.

ـ قوتابخانەی سەرەتاییی لە گوندی عەنکاوە و ناوەندی و ئامادەیی لە هەولێر تەواو کردووە.

ـ ١٩٧١ بەکەلۆریۆسی لە زمان و ئەدەبی کوردیی لەزانکۆی بەغداد بە یەکەمی وەرگرتووە.

ـ ١٩٧٢- ١٩٨٠ لە زانکۆکانی مۆسکۆ و لەندەن خوێندوویەتی و بڕوانامەی دبلۆم و ماجستێر و دکتۆرای وەرگرتووە.

- ١٩٨٠ خوێندنی لە زانکۆی لەندەن تەواو کردووە و گەڕاوەتەوە وڵات و بە مامۆستای زمانەوانی لە کولێجی پەروەردەی زانکۆی بەغداد دامەزرێنراوە.

- ١٩٨٢ – ١٩٩٩ سەرۆکایەتیی بەشی کوردیی پێ سپێرراوە.

- ١٩٩٢ پلەی پرۆفیسۆریی وەرگرتووە. یەکەم کەسە پلەی پرۆفیسۆری لە زمانی کوردیدا دەسگیرکات.

- ١٩٩٧ بوو بە ئەندامی کۆڕی زانیاریی عیراق ـ دەستەی کورد

- ٢٠٠٤ دکتۆرا لە مێژوودا وەردەگرێ.

- ٢٠٠٧ بوو بە ئەندامی کارای کۆڕی زانیاریی کوردستان (ئەکادیمییای کوردی).

- پرۆفیسۆری زمانەوانییە لە زانکۆی بەغداد و پرۆفیسۆری وانەبێژە لە زانکۆکانی سەلاحەددین و سلێمانی و کۆیە و ڕاپەڕین و گەرمیان ..

- دامەزرێنەری بەشی خوێندنی باڵای ماجستێر و دکتۆرای زمان و ئەدەبی کوردییە لە زانکۆی بەغداد و زانکۆکانی کوردستان و لە دامەزرێنەرانی زانکۆی جیهانە و ئەندامی ئەنجومەنەکەیێتی..

- سەرپەرشتیی نزیکەی ١٠٠ قوتابیی دکتۆرا و ماجستێری کردووە لە زمان و ئەدەبی کوردی و ئینگلیزی و عەرەبیدا.

- ئەندام و سەرۆک لیژنەی گفتوگۆی زیاتر لە ٢٥٠ نامەی ماجستێر و دکتۆرا بووە لە زمان و ئەدەبی کوردی و ئینگلیزی و فارسی و عەرەبی و پەروەردە و دەروونناسیدا.

- سەرۆک و ئەندامی زیاتر لە ١٠٠ لیژنەی زانستی بووە لە زانکۆکان و دەزگا زانستییەکاندا.

- تەرقییەی بە دەیان مامۆستای زانکۆکان کردووە بۆ پلەی (پرۆفیسۆری و یاریدەر و مامۆستا) لە زمان و ئەدەبی کوردی و عەرەبی و ڕووسی و فارسی ئینگلیزیدا.
- جگە لە کوردی زمانی ئینکلیزی و عەرەبی و تورکمانی و کلدانی و ڕووسی و فارسی دەزانێ . بە زمانی کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی دەنووسێ و بڵاودەکاتەوە.
- زیاتر لە هەزار و دوو سەد وتار و لێکۆڵینەوە و کتێبی لە بارەی زمان و ئەدەب و ساڵنامە و فەلسەفە و مێژوو و زانست و چیرۆک بڵاو بۆتەوە.
- یەکەم بڵاوکراوەی شیعر بووە لە ساڵی ١٩٦٥ دا. کۆمەڵە شیعرێکی بەناونیشانی (سەیرانێکی شیعرستان) ەوە لە ساڵی (٢٠٠٧) بڵاو بۆتەوە.
- زیاتر لە ٣٥٠ سوپاسنامە و ڕیزنامە و زرێی پێ بەخشراوە و بە دەیان وتار و باس و لێکۆڵینەوە لە بارەی بەرهەم و داهێنانەکانی بڵاوبۆتەوە.
- ٢٠١٢/٥/٧ خانەنشین کرا.
- ٢٠١٦/١/١٧ پلەی پرۆفیسۆری شەرەفی زانکۆی بەغدادی پێ پەخشرا.